

**Оприлюднено Бюро з питань демократії, прав людини і праці
Державного департаменту США
6 березня 2007 року**

ЗВІТ ПРО ДОТРИМАННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ - 2006 РІК

ВСТУП

Україна, населення якої складає близько 47 мільйонів чоловік, є республікою зі змішаною (президентсько-парламентською) формою правління, всенародно обраним Президентом і однопалатним парламентом (Верховною Радою), що призначає Прем'єр-міністра. Вибори до Верховної Ради відбулися 26 березня. На думку міжнародних спостерігачів, під час виборів було дотримано основоположних громадянських та політичних прав виборців, що створило умови для вільного волевиявлення. Більшість голосів отримала опозиційна Партія регіонів, яка створила правлячу коаліцію і сформувала Уряд. Цивільні урядовці здійснювали в цілому ефективний контроль за силовими відомствами.

Серед порушень у сфері прав людини, що викликали найбільше занепокоєння, - проблеми з міліцією та в системі виконання покарань. Серед них: тортури в місцях попереднього ув'язнення, незаконне утримання в психіатричних лікарнях, суворі умови відбування покарання, тривалі терміни попереднього тримання під вартою. Продовжували мати місце випадки насильства щодо новобранців у армії та факти несанкціонованого прослуховування розмов і стеження за пересуванням громадян без санкції суду. Відбувалося повільне повернення майна релігійним організаціям. Проблемними залишалися прояви жорстокого ставлення суспільства до євреїв, а також анти-семітські публікації. Сталася серйозна інциденти примусового повернення шукачів притулку до країн, де їм загрожує переслідування. Біженці були жертвами знущань у приймальниках-розподільниках. Рівень корупції в усіх гілках влади та в армії залишався високим. Продовжували викликати занепокоєння прояви насильства та дискримінації стосовно дітей і жінок, включно з сексуальними домаганнями на роботі та незаконною торгівлею людьми. Проблемними лишалися часті випадки утисків в суспільстві та з боку правоохоронних органів представників меншин, особливо ромів і людей з темним кольором шкіри. У другій половині року почастишали прояви насильства стосовно осіб з темним кольором шкіри. Недосконале трудове законодавство дозволяло органам влади і приватним компаніям обмежувати права найманих робітників об'єднуватися у професійні спілки за їх власним вибором та вести колективні переговори.

Впродовж року було декілька прикладів покращення діяльності влади в галузі дотримання прав людини. Березневі вибори до Верховної Ради були найбільш вільними за 15 років незалежності країни. Засоби масової інформації (ЗМІ) продовжували зміцнювати здобутки Помаранчевої революції в царині свободи слова та свободи вираження поглядів.

ПОВАГА ДО ПРАВ ЛЮДИНИ

Розділ 1. Повага до гідності людини, включно з такими свободами, як:

а. Свобода від умисного чи незаконного позбавлення життя

На відміну від попередніх років, не надходило повідомлень щодо політично вмотивованих вбивств, здійснених або санкціонованих владою чи її представниками.

Протягом звітного періоду політики і політично активні бізнесмени й журналісти ставали жертвами часом фатальних нападів, що могли мати політичний підтекст. Водночас тісне сплетіння бізнесу, влади та криміналу часто ускладнювало встановлення справжніх мотивів злочинів. Так, наприклад, 20 серпня, майже через місяць після зникнення, у Київській області було знайдено тіло Романа Єрохіна - колишнього заступника начальника УБОЗ у Донецькій області. Міністр внутрішніх справ Юрій Луценко прилюдно заявив, що Єрохін займався розслідуванням економічних злочинів, зокрема діяльності конвертаційних центрів, що відмивають гроші, й що до його зникнення причетні деякі депутати Верховної Ради, імена котрих міністр не назвав. Голова фонду "Антикорупція", донецький бізнесмен Борис Пенчук висловив припущення, що Єрохін сам був причетний до злочинної діяльності.

Не було зрушень у кримінальній справі, порушеній у 2005 році проти міліціонерів, які у Житомирі побили до смерті 36-річного чоловіка (особу якого не встановлено), затриманого за звинуваченням у дрібному

хуліганстві. ЗМІ повідомили, що прокурор Житомирської області кваліфікував цей інцидент як "умисне заподіяння тілесних ушкоджень" і "перевищення посадових повноважень". Не було затримано причетних до інциденту вересня 2005 року, коли у Херсоні міліціонери побили до смерті чоловіка, звинуваченого у крадіжці.

Не досягнуто жодного поступу у розслідуванні обставин смерті 21-річного Армена Мелконяна, якого у грудні 2005 року міліціонери побили до смерті у слідчому ізоляторі Харкова.

У грудні 2005 року почався суд над дванадцятьма членами злочинної банди перевертнів, семеро з яких перебувають під вартою. Це організоване злочинне угруповання, що складалося з колишніх та діючих працівників МВС, було причетне до скоєних впродовж попередніх років викрадень і вбивств людей. За повідомленнями газети "Сьогодні", до нього входили: Василь Гайдай, Володимир Лисенко, Сергій Киселевич, Олег Свердлов, Валерій Мельников, Павло Кеппель, Владислав Дубовой, Юрій Нестеров, Анатолій Мочарний, Олександр Гаркушин і Руслан Рожнятинський. У червні неурядова організація "Інститут масової інформації" (ІМІ) повідомила, що один із фігурантів цієї справи був причетний до скоєних у 2001 році вбивств водія автобазу Верховної Ради Олександра Скляра та працівника Управління Державної охорони Павла Потеряйка. На кінець року вироку у справі "перевертнів" не було винесено.

7 липня Луганський апеляційний суд засудив п'ятьох осіб - Олександра Рибак, Дмитра Рибак, Олександра Онишка, Руслана Турсунова та Сергія Корицького - до позбавлення волі терміном від 2 до 15 років за участь у вбивстві у 2001 році Ігоря Александрова - директора однієї з телекомпаній у Донецькій області. Родина загиблого отримала грошову компенсацію у розмірі 80 тисяч доларів США (400 тисяч гривень). Вбивство Александрова, котрий випустив в ефір низку критичних матеріалів стосовно донецьких політиків і активно критикував корупцію у місцевих правоохоронних структурах, було визнане таким, що пов'язане з його професійною діяльністю.

9 січня у Київському апеляційному суді почалося слухання справи про вбивство відомого журналіста Георгія Гон'гадзе. Його тіло без голови було знайдене у листопаді 2000 року через два місяці після зникнення журналіста. Очікувалося, що до 2007 року суд виголосить вирок трьом підозрюваним у цій справі, двоє з яких були старшими офіцерами міліції. Спостерігач від Парламентської асамблеї Ради Європи, який був присутній на судових засіданнях, відзначив, що ПАРС не задоволена результатами розслідування вбивства журналіста, особливо тим, що не встановлено замовника. 2005 року Генеральна прокуратура України оголосила у міжнародний розшук четвертого високопосадовця МВС, колишнього генерала Олексія Пукача, котрий втік з країни. У січні перший заступник міністра внутрішніх справ Олександр Бондаренко повідомив, що Пукач досі знаходиться в "бігах" і, вірогідно, переховується у Росії чи Ізраїлі.

23 серпня Президент Ющенко видав розпорядження щодо поновлення слідства у кримінальній справі загибелі відомого українського націоналіста та лідера Народного Руху України В'ячеслава Чорновола, який у 1999 році загинув під час автомобільної аварії у Київській області. Ще тоді низка політиків стверджували, що аварія сталася за підозрілих обставин. Однак офіційне слідство кваліфікувало її як нещасний випадок. 7 листопада міністр внутрішніх справ Юрій Луценко у заяві перед представниками засобів масової інформації зазначив, що матеріали слідства свідчать про невинуватість загибелі Чорновола.

Правозахисні групи констатували, що продовжували мати місце випадки вбивств одних військовослужбовців іншими внаслідок "дідівщини". Військові чиновники визнали факти насильницької смерті військовослужбовців, проте надавали суперечливу інформацію щодо кількості подібних випадків у 2006 році (див. розділ 1.в).

б. Свобода від насильницьких зникнень

Повідомлень стосовно політично вмотивованих зникнень не надходило.

в. Свобода від катувань та інших форм жорстокого, нелюдського або принизливого поведіння чи покарання

Незважаючи на те, що катування заборонено законом, працівники міліції часто вдавалися до жорстокого поведіння з затриманими та ув'язненими.

Згідно повідомлень Міжнародної амністії та Харківської правозахисної групи, співробітники правоохоронних органів, змагаючись за показники розкриття злочинів, діяли безкарно, систематично застосовуючи силу і

погано поведячись із затриманими з метою одержання зізнання чи інформації щодо скоєного злочину. Співробітники міліції, котрі почасти не мали відповідної підготовки чи обладнання для збору доказів і від яких очікувалося виконання амбіційних планів розкриття злочинів, спиралися на зізнання підозрюваних для розкриття злочинів. Крім того, неефективна система розслідування подібних звинувачень і обмежений доступ затриманих до адвокатів і лікарів не сприяли перевірці таких дій.

Находило багато заслужуючих на довіру повідомлень правозахисних неурядових організацій (НУО) і дипломатів стосовно випадків систематичного знущання з біженців співробітниками приймальників-розподільників у Закарпатській області, що межує з державами - членами Європейського Союзу - Польщею, Словаччиною та Угорщиною (див. розділ 2.г).

Протягом року влада продовжувала застосовувати заходи кримінального покарання щодо правоохоронців, які знущалися з затриманих. МВС підтвердило, що протягом перших 10 місяців 2006 року мали місце 385 фактів порушення прав затриманих співробітниками міліції, в тому числі 23 випадки катувань, 152 випадки завдання тілесних ушкоджень та інших видів фізичного насильства, а також 57 випадків незаконного затримання. Згідно інформації Міністерства, 359 співробітників органів внутрішніх справ було притягнуто до дисциплінарної відповідальності.

У липні в Києві було засуджено до чотирьох років позбавлення волі сержанта міліції Віктора Сича, котрий у березні поранив активіста однієї з політичних партій, який вночі розклеював листівки. Сержант міліції прийняв його за автомобільного злодія. Суд виніс вирок за статтю "службова недбалість".

Також у липні прокуратура Дніпропетровська затримала двох міліціонерів, які згідно повідомлення застосовували тортури до 17-річного затриманого, підозрюваного у скоєнні крадіжки з проникненням в житлове приміщення.

23 серпня Апеляційний суд Полтавської області засудив до восьми років позбавлення волі колишнього співробітника Управління боротьби з організованою злочинністю Міністерства внутрішніх справ у Полтавській області Володимира Шаблія за застосування фізичного насильства до затриманих з метою одержання від них зізнання. Його чотири співники, котрих було оголошено у розшук, досі перебувають на волі.

На кінець року тривало слідство у справі про отруєння Віктора Ющенка у вересні 2004 року, коли він був кандидатом на пост Президента від опозиції. Президент Ющенко 14 грудня повідомив журналістам, що для арешту причетних до його отруєння достатньо інформації, хоч деякі з них перебувають за межами країни. Він також поцікавився, чи продовжуватиме Генеральна прокуратура розслідування у цій справі.

У червні Деснянський районний суд Чернігова засудив колишнього першого заступника начальника обласного управління МВС полковника міліції Івана Кочубея до п'яти років позбавлення волі умовно. У листопаді 2004 року він санкціонував застосування сили проти демонстрантів, котрі протестували проти фальсифікацій під час виборів у Чернігові.

Незважаючи на низку листів Міжнародної амністії, адресованих у 2005 році Президентові Ющенку і тодішньому Генеральному прокуророві Піскуну, із закликами провести ретельне й неупереджене розслідування випадку застосування тортур до Ігоря Тимчука в Івано-Франківському слідчому ізоляторі, влада не відреагувала на повторні заклики цієї міжнародної організації. За наявною інформацією, у 2002 році міліціонери впродовж двох місяців катували і били чоловіка, щоб змусити його зізнатися у вбивстві, якого він не скоював. 2004 року Тимчука засудили до довічного ув'язнення.

Закон забороняє використання психіатрії у політичних та інших, не пов'язаних із медициною, цілях, а також передбачає механізми захисту від таких зловживань. Проте, за повідомленнями правозахисних організацій, у деяких випадках осіб, які брали участь у майнових суперечках, а також суперечках, пов'язаних зі з'ясуванням права на спадщину чи розірванням шлюбу, направляли до психіатричних лікарень за сфабрикованим діагнозом "шизофренія". Особам з діагнозом психічного захворювання загрожувала ізоляція у закритих медичних закладах, застосування до них сили, визнання їх недієздатними, позбавлення громадянських прав і власності. Зазначені питання розглядалися за відсутності пацієнтів, і останніх не інформували щодо прийнятих рішень. Протягом року три НУО, котрі опікуються правами психічно хворих, здійснювали моніторинг за дотриманням їхніх прав у спеціалізованих медичних закладах. Серед виявлених порушень найбільш поширеними були наступні: приховування від пацієнтів, які погодилися на госпіталізацію, загального терміну їхнього перебування у лікарні; приховування від них діагнозу чи назви медичних препаратів, які їм

призначали; недостатня обізнаність із правами пацієнтів психіатричних лікарень; приниження з боку медичного персоналу лікарень; порушення права пацієнтів на безкоштовну медичну допомогу.

Згідно Української психіатричної асоціації, Міністерство охорони здоров'я України не завжди співпрацювало з правозахисними групами, які намагалися відстежувати випадки зловживань у психіатрії.

Незважаючи на наявність великої кількості законодавчих гарантій захисту прав військовослужбовців, а також існування статутних документів, що регламентують відносини між військовослужбовцями, протягом звітного року продовжували надходити повідомлення стосовно проявів насильства щодо військовослужбовців строкової служби. Старші солдати часто били новобранців і відбирали в них гроші та речі, надіслані з дому, а також змушували їх працювати замість себе. Ця практика відома як "дідівщина". Старші військові та чільні посадові особи надавали суперечливу інформацію щодо кількості випадків насильницької смерті в армії протягом 2006 року. У листопаді начальник Генерального штабу-Головнокомандувач Збройних Сил України генерал-полковник Сергій Кириченко повідомив, що у 2006 році було порушено 148 кримінальних справ за фактами насильства в армії і що внаслідок такої поведінки загинуло 18 солдатів. За словами міністра оборони Анатолія Гриценка, на вересень було порушено 83 кримінальні справи за фактом "дідівщини", тоді як у 2005 році їх було 98. Водночас міністр визнав, що були зафіксовані не всі випадки насильства одних військовослужбовців проти інших.

27 листопада Олександр Рибка помер внаслідок побоїв, завданих йому двома іншими військовослужбовцями на другий день після прибуття до навчального центру в Чернігівській області. За словами батьків загиблого, напередодні Рибка зателефонував додому і сказав, що двоє сержантів вимагають від нього грошей. Генеральний прокурор Олександр Медведько повідомив, що за цим фактом військова прокуратура порушила кримінальну справу. Вперше за недавнє минуле військові чиновники одразу визнали, що смерть солдата настала внаслідок насильства, заподіяного іншими військовослужбовцями. Міністр оборони Гриценко взяв розслідування під свій особистий контроль, зазначивши, що смерть Рибки була насильницькою і що подібний випадок трапився вперше за два останні роки.

Асоціація солдатських матерів (АСМ) повідомляла, що насильство в армії залишається поширеним явищем. Згідно даних моніторингу Харківської обласної спілки солдатських матерів, у переважній більшості випадків смерть військовослужбовців кваліфікували як самогубство або нещасний випадок і слідство не велося. У 2005 році в армії було зареєстровано 9 самогубств під час служби, 10 - у позаслужбовий час і ще двоє солдатів було вбито їхніми товаришами по службі. За даними Харківської правозахисної групи, у Харківському гарнізоні протягом 2005 року за фактами насильства у солдатському середовищі було порушено сім кримінальних справ.

Як стверджували активістки АСМ, гарнізонні прокурори часто ігнорували скарги про знущання в армії, брали хабарі за непритягнення винних до відповідальності, або зволікали із початком судового розгляду справи, аби дочекатися демобілізації свідків злочинів. Гарнізонні прокурори незаконно запроторювали до психіатричних лікарень військовослужбовців, які скаржилися на знущання в армії. Покарання за подібні злочини або за співучасть у них було недостатнім, щоб стримати винуватців від скоєння правопорушень у майбутньому.

Співробітники міліції знущалися з ромів та цькували осіб з темним кольором шкіри. Представники цих груп населення стверджували, що правоохоронці не лише систематично ігнорували їхні скарги, а й іноді підбурювали інших громадян до вчинення щодо них насильницьких дій, особливо у Криму (див. розділ 5).

Щодо низки журналістів було застосоване фізичне насильство, ймовірно, пов'язане з виконанням ними професійних обов'язків (див. розділ 2.а).

Умови тримання в тюрмах і місцях попереднього ув'язнення

Хоча умови перебування у місцях позбавлення волі залишалися незадовільними, тривало їх поступове покращення внаслідок реформування пенітенціарної системи. Експерти Ради Європи з охорони здоров'я в тюрмах зазначили у жовтні, що головною проблемою залишалася переповненість місць тримання ув'язнених і засуджених. Однак співробітники цих закладів стверджували, що, частково завдяки скасуванню кримінальної відповідальності за низку правопорушень і запровадженню альтернативних видів покарань, кількість ув'язнених зменшилася, і місця тримання ув'язнених і засуджених вже не такі переповнені, як раніше.

На веб-сайті Харківської правозахисної групи з'явився репортаж редактора газети "TV-Вгору", в якому йшлося про мешканця Херсона, засудженого за "дрібне хуліганство" на 15 діб позбавлення волі, котрого змусили сплатити 30 доларів США (150 гривень) за відбування покарання у "спеціальних умовах". Як розповів колишній в'язень, у його камері перебувало чотири чоловіки, освітлення було тьмяним, замість вбиральні було відро, заляжені матраци не міняли навіть для новоприбулих в'язнів, а всі друковані матеріали було заборонено до використання. Протягом перших 24 годин йому не давали їсти.

У місцях тримання ув'язнених і засуджених було зареєстровано п'ять спроб групових самогубств. На думку правозахисних НУО, їх спровокувало жорстоке ставлення персоналу виправних закладів: ув'язнених обшукували, били, а їхню їжу псували. У двох випадках ув'язнених посадили до карцеру, а їх термін покарання було подовжено за спробу самогубства.

Серйозне занепокоєння викликало поширення туберкульозу в місцях позбавлення волі. Однак посадові особи стверджували, що завдяки обов'язковому медичному обстеженню всіх новоприбулих ув'язнених рівень захворюваності зменшився. За інформацією Державного департаменту України з питань виконання покарань (ДВП), смертність від туберкульозу протягом року зменшилася на 27%. Водночас Міжнародна амністія повідомила, що туберкульоз був поширений у місцях позбавлення волі. Посадовці ДВП стверджували, що хворих на туберкульоз було ізолювано і переведено на лікування до спеціалізованого тюремного шпитального комплексу, розташованого у Харківській області. Згідно повідомлень правозахисних груп, доступ до спеціального протитуберкульозного лікування мали лише засуджені злочинці, а не особи в місцях попереднього тримання. Дніпропетровське відділення Міжнародного Товариства прав людини інформувало, що у 10 тюрмах і слідчих ізоляторах, моніторинг яких воно здійснювало, туберкульозних хворих утримували в переповнених палатах тюремних лікарень з недостатнім рівнем медичної допомоги, де на кожні 60 квадратних метрів припадало від 64 до 104 ліжок, бракувало денного світла, була підвищена вологість повітря та незадовільні санітарні умови, а їжа була неякісною та почасти з закінченим терміном придатності.

Умови в місцях попереднього ув'язнення були тяжкими за тюрми загального і посиленого режиму. 10 серпня МВС оголосило, що понад 200 з 500 наявних у країні слідчих ізоляторів було приведено у відповідність до міжнародних стандартів. Незважаючи на це, такі заклади часом були переповнені або не мали відповідних медико-санітарних умов. Були повідомлення про те, що інколи затриманих в місцях попереднього ув'язнення тримали в слідчих ізоляторах тривалий час, де вони зазнавали знущань і залякувань з боку охорони та співкамерників. За даними Міжнародної амністії, у 13% місць попереднього ув'язнення були відсутні водопостачання і каналізація, і лише в одному з чотирьох було достатньо денного світла та ліжок.

Протягом року прокуратура Львівської області порушила кілька кримінальних справ проти адміністрації двох слідчих ізоляторів за перевищення ними повноважень. Одну з них було ініційовано у травні після того, як 27 в'язнів ізолятору порізали собі вени на знак протесту проти жорстких умов утримання, зокрема здирицтва з боку персоналу, позбавлення їх їжі та застосування щодо них надмірної сили.

З червня в'язні Лук'янівського слідчого ізолятора у Києві погрожували порізати собі вени на знак протесту проти жорстких умов. Як розповів один із колишніх в'язнів, у Лук'янівському слідчому ізоляторі затриманих утримують у нелюдських умовах. Їх змушують силою зізнаватися у скоєнні злочинів, до яких вони не причетні, і часто вони виходять звідти тяжко хворими.

ДВП та МВС у співпраці з неурядовими організаціями та урядами іноземних держав реалізували низку програм щодо підвищення кваліфікації персоналу тюрем і особового складу міліції, зокрема у Чернігівській області та Лук'янівському слідчому ізоляторі у Києві. З серпня Кабінет Міністрів запровадив нову чотирирічну програму щодо покращення умов у місцях тримання ув'язнених і засуджених, яка передбачає створення служби пробації.

Влада дозволяла інспектувати місця позбавлення волі представникам правозахисних груп. Проте вони нарікали на періодичні труднощі з отриманням повного доступу до всіх приміщень у тюрмах і місцях попереднього ув'язнення. Активісти "Товариства Червоного Хреста України" відзначили, що всі їхні прохання про відвідування тюрем і слідчих ізоляторів були задоволені. Однак за словами українських правозахисних організацій, таких як Українсько-Американське бюро захисту прав людини, з часів Помаранчевої революції пенітенціарна система стала більш закритою, бракує ефективного нагляду за її функціонуванням, а доступ журналістів і правозахисників до тюрем став більш обмеженим. Ув'язненим і затриманим дозволялося звертатися зі скаргами на умови утримання до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. Проте, як повідомляли правозахисні групи, в'язнів за це іноді карали.

Умови тримання в тюрмах і місцях попереднього ув'язнення

Хоча умови перебування у місцях позбавлення волі залишалися незадовільними, тривало їх поступове покращення внаслідок реформування пенітенціарної системи. Експерти Ради Європи з охорони здоров'я в тюрмах зазначили у жовтні, що головною проблемою залишалося переповнення місць тримання ув'язнених і засуджених. Однак співробітники цих закладів стверджували, що, частково завдяки скасуванню кримінальної відповідальності за низку правопорушень і запровадженню альтернативних видів покарань, кількість ув'язнених зменшилася, і місця тримання ув'язнених і засуджених вже не такі переповнені, як раніше.

На веб-сайті Харківської правозахисної групи з'явився репортаж редактора газети "TV-Вгору", в якому йшлося про мешканця Херсона, засудженого за "дрібне хуліганство" на 15 діб позбавлення волі, котрого змусили сплатити 30 доларів США (150 гривень) за відбування покарання у "спеціальних умовах". Як розповів колишній в'язень, у його камері перебувало чотири чоловіки, освітлення було тьмяним, замість вбиральні було відро, заляжені матраци не міняли навіть для новоприбулих в'язнів, а всі друковані матеріали було заборонено до використання. Протягом перших 24 годин йому не давали їсти.

У місцях тримання ув'язнених і засуджених було зареєстровано п'ять спроб групових самогубств. На думку правозахисних НУО, їх спровокувало жорстоке ставлення персоналу виправних закладів: ув'язнених обшукували, били, а їхню їжу псували. У двох випадках ув'язнених посадили до карцеру, а їх термін покарання було подовжено за спробу самогубства.

Серйозне занепокоєння викликало поширення туберкульозу в місцях позбавлення волі. Однак посадовці особи стверджували, що завдяки обов'язковому медичному обстеженню всіх новоприбулих ув'язнених рівень захворюваності зменшився. За інформацією Державного департаменту України з питань виконання покарань (ДВП), смертність від туберкульозу протягом року зменшилася на 27%. Водночас Міжнародна амністія повідомила в травні, що туберкульоз був поширений у місцях позбавлення волі. Посадовці ДВП стверджували, що хворих на туберкульоз було ізольовано і переведено на лікування до спеціалізованого тюремного шпитального комплексу, розташованого у Харківській області. Згідно повідомлень правозахисних груп, доступ до спеціального протитуберкульозного лікування мали лише засуджені злочинці, а не особи в місцях попереднього тримання. Дніпропетровське відділення Міжнародного Товариства прав людини інформувало, що у 10 тюрмах і слідчих ізоляторах, моніторинг яких воно здійснювало, туберкульозних хворих утримували в переповнених палатах тюремних лікарень з недостатнім рівнем медичної допомоги, де на кожні 60 квадратних метрів припадало від 64 до 104 ліжок, бракувало денного світла, була підвищена вологість повітря та незадовільні санітарні умови, а їжа була неякісною та почасти з закінченим терміном придатності.

Умови в місцях попереднього ув'язнення були тяжкими за тюрми загального і посиленого режиму. 10 серпня МВС оголосило, що понад 200 з 500 наявних у країні слідчих ізоляторів було приведено у відповідність до міжнародних стандартів. Незважаючи на це, такі заклади часом були переповнені або не мали відповідних медико-санітарних умов. Були повідомлення про те, що інколи затриманих в місцях попереднього ув'язнення тримали в слідчих ізоляторах тривалий час, де вони зазнавали знущань і залякувань з боку охорони та співкамерників. За даними Міжнародної амністії, у 13% місць попереднього ув'язнення були відсутні водопостачання і каналізація, і лише в одному з чотирьох було достатньо денного світла та ліжок.

Протягом року прокуратура Львівської області порушила кілька кримінальних справ проти адміністрації двох слідчих ізоляторів за перевищення ними повноважень. Одну з них було ініційовано у травні після того, як 27 в'язнів ізолятору порізали собі вени на знак протесту проти жорстких умов утримання, зокрема здирицтва з боку персоналу, позбавлення їх їжі та застосування щодо них надмірної сили.

З червня в'язні Лук'янівського слідчого ізолятора у Києві погрожували порізати собі вени на знак протесту проти жорстких умов. Як розповів один із колишніх в'язнів, у Лук'янівському слідчому ізоляторі затриманих утримують у нелюдських умовах. Їх змушують силою зізнаватися у скоєнні злочинів, до яких вони не причетні, і часто вони виходять звідти тяжко хворими.

ДВП та МВС у співпраці з неурядовими організаціями та урядами іноземних держав реалізували низку програм щодо підвищення кваліфікації персоналу тюрем і особового складу міліції, зокрема у Чернігівській області та Лук'янівському слідчому ізоляторі у Києві. З серпня Кабінет Міністрів запровадив нову чотирирічну програму щодо покращення умов у місцях тримання ув'язнених і засуджених, яка передбачає створення служби пробації.

Влада дозволяла інспектувати місця позбавлення волі представникам правозахисних груп. Проте вони нарікали на періодичні труднощі з отриманням повного доступу до всіх приміщень у тюрмах і місцях попереднього ув'язнення. Активісти "Товариства Червоного Хреста України" відзначили, що всі їхні прохання про відвідування тюрем і слідчих ізоляторів були задоволені. Однак за словами українських правозахисних організацій, таких як Українсько-Американське бюро захисту прав людини, з часів Помаранчевої революції пенітенціарна система стала більш закритою, бракує ефективного нагляду за її функціонуванням, а доступ журналістів і правозахисників до тюрем став більш обмеженим. Ув'язненим і затриманим дозволялося звертатися зі скаргами на умови утримання до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. Проте, як повідомляли правозахисні групи, в'язнів за це іноді карали.

г. Свобода від свавільних арештів і затримань

Хоча свавільні арешти і затримання заборонено законом, стосовно них були проблеми.

Роль міліції та Служби безпеки України

МВС відповідає за діяльність правоохоронних органів і дотримання громадського порядку, здійснюючи нагляд за роботою міліції та утримуючи власні війська. СБУ - організація внутрішньої розвідки - підпорядкована безпосередньо Президенту України. Податкова адміністрація, підзвітна Президенту і Кабінету Міністрів, реалізує правоохоронні повноваження через податкову міліцію. Генеральна прокуратура України відповідає за розслідування кримінальних злочинів. Генерального прокурора призначає Президент. Законом передбачено цивільний контроль над армією та правоохоронними органами. Він дає депутатам Верховної Ради право провадити розслідування, включно з громадськими слуханнями, у сфері національної безпеки та оборони. Закон істотно розширив повноваження Уповноваженого з прав людини щодо ініціювання розслідувань, пов'язаних з діями збройних сил.

Проблемною лишалася корумпованість міліції, незважаючи на те, що протягом року їй було приділено більше публічної уваги. Багато жителів України продовжували скаржитися на корумпованість працівників Державтоінспекції. Водночас ЗМІ відзначали, що протягом звітного періоду на роботу цього органу було менше нарікань, аніж у попередні роки. У 2005 році президентським Указом Державтоінспекцію було розформовано і перетворено на Державну службу безпеки дорожнього руху. Однак ЗМІ повідомляли, що Державтоінспекція продовжує функціонувати, як і раніше.

Влада, включно з міністром внутрішніх справ, докладала значних зусиль, аби покласти край зловживанням міліції, зокрема застосовуючи в порівнянні з минулими роками більшу кількість дисциплінарних покарань щодо правоохоронців, які порушували закон. За даними МВС, на вересень за вчинені правопорушення з лав міліції було звільнено 297 співробітників, 4211 міліціонерів було притягнуто до адміністративної та дисциплінарної відповідальності, і ще 495 правоохоронців перебували під слідством. 13 серпня лейтенанта міліції одного з київських відділів внутрішніх справ було затримано за здирництво хабара у сумі 1 тисяча доларів США (5 тисяч гривень) в обмін на припинення слідчих дій щодо жителя Києва, звинуваченого у крадіжці. У травні прокурор Одеської області порушив кримінальну справу проти двох слідчих Одеського обласного управління МВС, звинувачених у хабарництві й здирництві. Однак безкарність правоохоронців залишалася серйозною проблемою (див. розділ 1.в).

Арешти і затримання

Закон дозволяє арешт без ордера терміном до трьох діб. Суд може подовжити строк тримання під вартою без ордера на арешт ще на 10 діб. Підозрювані, які вважають, що подальше розслідування може закінчитися їхнім повним виправданням, мають право звернутися до суду з проханням по додаткові 15 діб арешту. Закон дозволяє громадянам опротестувувати правомірність арешту у суді або звертатися зі скаргами до прокурора. Закон вимагає, щоб співробітники правоохоронних органів негайно повідомили родичів заарештованого про факт затримання. Однак НУО зауважили, що міліція цього іноді не робила.

Закон передбачає, що в разі потреби громадянам надаються безкоштовні послуги адвоката з моменту затримання або висунення проти них звинувачень (залежно від того, що станеться раніше). Однак на практиці цієї норми часто не дотримувалися, і це, на думку юристів, давало правоохоронним органам певний час для "вибивання" зізнань. Був обмаль адвокатів, які б захищали підозрюваних від незаконного та тривалого тримання під вартою у край неприйнятних умовах. Більше того, адвокати часто відмовлялися захищати

незможних громадян через низьку державну компенсацію їхніх послуг. Доступ до адвокатської допомоги залежив головним чином від соціального статусу і фінансових можливостей звинуваченого.

Міліція вдавалася до невмотивованих затримувач темношкірих громадян з метою прискіпливої перевірки документів та огляду їхніх автомобілів (див. розділи 1.г та 5).

Незважаючи на те, що за затриманого дозволяється вносити грошову заставу, цією можливістю користуються рідко, оскільки більшість громадян неспроможна сплатити визначену законом суму. Натомість суди іноді застосовували підписку про невиїзд як альтернативний засіб досудового обмеження свободи пересування. Однак найчастіше вони вдавалися до утримання підозрюваних у місцях пореднього тримання. Правозахисники критикували таку практику як матеріально невинувачену і таку, що призводить до переповнення цих закладів.

Зберігала актуальність і проблема тривалого досудового тримання під вартою. Хоча закон забороняє досудове утримання тривалістю понад 2 місяці, у випадках, коли йдеться про скоєння особливо тяжких злочинів, суддя Верховного Суду може подовжити термін утримання до 18 місяців. Хоча згідно закону судовий розгляд кримінальної справи має розпочатися не пізніше, ніж за 3 тижні після висунення звинувачення, через перевантаження судової системи цю вимогу виконували рідко. Перш ніж звинувачений постає перед судом, нерідко минали місяці, а іноді й роки, і за звітний період ситуація не поліпшилася (див. розділ 1.г). За даними українських правозахисних організацій, слідство в середньому тривало до 5 місяців. У 2005 році з 9528 осіб, звільнених із місць попереднього тримання після відповідних рішень суду, 1250 провели там в очікуванні суду понад один рік. Так, наприклад, Олега Капшука та Ігоря Зубенка тримали у слідчому ізоляторі Старобельська протягом двох років за скоєння крадіжки, а тим часом суд чотири рази повертав їхню справу на додаткове розслідування. Після того, як затримані оголосили голодний страйк, а їхні матері написали листи до Президента, Міністерства юстиції та Генерального прокурора, у вересні їхню справу було передано до суду.

Амністія

Станом на жовтень Президент Ющенко видав 12 указів про амністію, що поширювалася на 1018 ув'язнених, серед яких були жінки, особи похилого віку, інваліди, а також батьки багатодітних родин.

г. Відмова у праві на справедливий суд

Конституція і закон містять положення про незалежність судочинства. На практиці ж ця сфера й надалі перебувала під політичним впливом з боку виконавчої та законодавчої гілок влади. Серед засобів тиску було політичне втручання у роботу суддів за допомогою телефонних дзвінків вищих посадових осіб. У травні Президент України видав Указ про вдосконалення судової системи, що мав на меті якість забезпечення справедливого судочинства і його наближення до європейських стандартів. В Указі визначено цілі на найближчі десять років щодо підвищення неупередженості, прозорості та незалежності судів, а також визнано наявні недоліки, серед яких: прогалини в чинному процесуальному законодавстві, низька заробітна плата суддів та неефективне виконання судових рішень.

Судова система також потерпала від корупції та неефективності.

Є підстави вважати, що підозрювані нерідко підкуповували судових чиновників, аби ті скасували звинувачення ще на етапі досудового розгляду або винесли пом'якшувальний вирок чи скоротили термін покарання. У жовтні 2005 року Президент Ющенко повідомив, що кожного місяця за корупційні дії до відповідальності було притягнуто від 4 до 7 прокурорів і кількох суддів. Так, наприклад, ЗМІ у квітні повідомили, що голову одного з районних судів Львівської області було затримано, коли той вимагав хабара. Іншого суддю з Херсона 27 вересня було засуджено до трьох років позбавлення волі за підробку документів та сприяння ухилянню від сплати податків кількома місцевими мешканцями.

За винятком Верховного Суду України, всі суди отримували фінансування від Міністерства юстиції. Міністерство забезпечує організаційну підтримку, та комплектацію кадрами судів, здійснює фахову підготовку суддів, а також опікується питаннями матеріально-технічної, статистичної та інформаційної підтримки. Брак коштів і недостатня кількість фахівців у судовій системі сприяли неефективності й корумпованості та посилювали залежність системи від виконавчої влади. За оцінками Української Гельсінської спілки (УГС), державний бюджет забезпечував лише 48% реальних потреб судової системи, що змушувало суди в одних випадках просто закритися, а в інших - шукати фінансової підтримки у місцевих органах влади, що зводило

нанівець їхню незалежність. У вересневому рішенні Європейського суду з прав людини робився висновок, що Україна не спромоглася створити дієві механізми захисту права громадян на справедливий суд із здійсненням судочинства без невинуватених зволікань. Неурядова організація "Дім свободи" зазначила, що попри деяке покращення функціонування судової гілки влади після Помаранчевої революції, протягом звітного року не відбулося істотних зрушень у реформуванні судової системи.

Невиконання судових рішень у цивільних справах також підірвало авторитет і незалежність судової системи. УГС зазначила, що у 2005 році Європейський суд з прав людини визнав у 80 випадках порушення державою права громадян на справедливий суд через невиконання судових рішень. За виконання більшості рішень цивільних судів відповідає Державна виконавча служба. Кількість невиконаних судових рішень, що перебувають у її компетенції, продовжувала зростати. Положення про кримінальну відповідальність за невиконання судових рішень рідко застосовувались на практиці. Голова Верховного Суду, голови обласних судів та голова Київського міського суду, а також їхні заступники мають право призупиняти судові рішення, що створювало додаткові можливості для втручання у роботу судів, маніпуляцій і корупції.

У країні діє система цивільного права, що спирається на нормативно-правові акти (кодекси, закони тощо). Судову систему України складають суди загальної юрисдикції та Конституційний Суд. Суди загальної юрисдикції поділяються за адміністративним принципом (на районні, обласні й вищі) та спеціалізацією. Верховний Суд є найвищим органом в системі судів загальної юрисдикції. Конституційний Суд здійснює офіційне тлумачення Конституції та законів. Господарські суди виконують роль спеціалізованих органів у рамках єдиної судової системи. Верховний Суд може переглядати їхні рішення, у тому числі рішення Вищого господарського суду. Військові суди - спеціалізовані суди, в яких розглядаються лише справи, у яких фігурують військовослужбовці.

Законом передбачено п'ять рівнів судів: місцеві, апеляційні, касаційні (інший рівень апеляційних судів), вищі спеціалізовані суди та Верховний Суд, а також незалежний відомство в судовій системі - Державна судова адміністрація (ДСА). Остання опікується питаннями матеріально-технічного, фінансового, інформаційного та кадрового забезпечення судової системи, за винятком Конституційного Суду, Верховного Суду, Вищого адміністративного суду та Вищого господарського суду. Закон гарантує незалежність судової гілки влади, проте у деяких випадках посилює повноваження Президента стосовно судової системи. Конституційний Суд визнав незаконним касаційний суд, оскільки він не згадується у Конституції, і тому він продовжує існувати лише на папері. Адміністративна палата суду, яка має розглядати позови проти держави, все ще перебувала на стадії формування, у тому числі кадрового.

Закон дає Президенту право, за згодою Міністерства юстиції та Голови Верховного Суду чи голів вищих спеціалізованих судів, створювати або розпускати суди загальної юрисдикції. Президент уповноважений також визначати кількість суддів у судах, згідно з рекомендаціями ДСА та за погодженням з Головою Верховного Суду, призначати на 5-річний термін і звільняти з посад голів та заступників голів судів за поданням Голови Верховного Суду та з урахуванням рекомендацій Ради юстиції (виконавчого органу з'їзду суддів України), а також створювати апеляційні господарські й апеляційні адміністративні суди. Президент за рекомендацією Прем'єр-міністра та за згоди Ради юстиції призначає голову ДСА.

Обласні суди, включно з Верховним судом Криму, Київським та Севастопольським міськими судами, виконують функції апеляційних судів. Вони можуть здійснювати незалежне вивчення доказів у справі, викликати нових свідків або вимагати додаткових доказів, а також скасовувати рішення суду нижчого рівня.

Конституційний Суд складається з 18 суддів (по шість від Президента, Верховної Ради та з'їзду суддів України), призначених на 9-річний термін. За Конституційним Судом закріплене право офіційного тлумачення законів і Конституції. Він також ухвалює рішення щодо відповідності Конституції України законів, указів Президента, актів Кабінету Міністрів та нормативно-правових актів Автономної Республіки Крим. У звітному році засідань Конституційного Суду не проводили впродовж майже дев'яти місяців через відсутність повного складу суддів, оскільки Верховна Рада заблокувала висунення 14 кандидатів на посади суддів.

Верховний Суд є вищим апеляційним органом країни. Правозахисники, ЗМІ та організації правового контролю відзначали, що Верховний Суд протягом року демонстрував свою незалежність.

Судова процедура

Конституція України містить положення стосовно забезпечення справедливого суду. Зокрема вона надає підозрюваним і свідкам право на відмову свідчити проти самих себе або своїх родичів. Проте за відсутності законодавчих актів, спрямованих на практичне втілення цих конституційних норм, залишається непорушною система кримінального судочинства радянських часів, якою ці права обмежувалися. Підсудний формально вважається невинним, однак зберігся високий відсоток звинувачувальних вироків не зазнав істотних змін, як і за радянських часів.

27 серпня Президент Ющенко оголосив про намір дати розпорядження Комісії з питань помилування при Президентові України провести нове розслідування справи журналіста Руслана Антоника. Ця справа отримала широкий розголос 2000 року. Правозахисні організації піддавали серйозним сумнівам законність засудження Антоника за звинуваченням у вбивстві Петра Тичинського - зятя тодішнього радника Президента Кучми Анатолія Гальчинського. Антоник провів в ув'язненні 6 із 13 років, передбачених вирокком. 1 вересня Генеральна прокуратура звернулася до Верховного Суду з проханням про перегляд справи Антоника.

Хоча закон передбачає широке залучення присяжних до судових розглядів, система присяжних не була втілена на практиці. Як наслідок, протягом року інститут присяжних не використовувався. У більшості випадків рішення у справі судді ухвалювали одноосібно, хоча, згідно закону, у разі, коли підсудному загрожує найвища міра покарання у вигляді довічного ув'язнення, слухання у справі має провадитись за участі двох суддів і трьох народних засідателів (судових асесорів або присяжних з деякою юридичною підготовкою).

Хоча згідно закону підозрюваний або ув'язнений має право на розмову з адвокатом сам на сам, проте правозахисники повідомляли, що слідчі або персонал тюрем іноді не забезпечували затриманому можливість скористатися цим правом. Щоб захистити підозрюваних, було запроваджено положення, згідно якого кожна кримінальна справа повинна містити підписане затриманою особою свідчення про те, що його його/її було ознайомлено зі змістом висунутих проти нього/неї звинувачень, а також з правом на адвокатський захист за державний кошт і правом не свідчити проти себе та членів своєї родини. Однак правоохоронці іноді вдавалися до застосування сили і залякувань, щоб отримати підпис підозрюваного під цим документом. За відсутності цього документу апеляційний суд може скасувати вирок або призначити новий судовий розгляд. Незважаючи на те, що ступінь обізнаності затриманих зі своїми правами зростає і вони дедалі частіше наполягають на дотриманні цих процедур, багато хто з них досі не знає про існування таких механізмів захисту.

Закон передбачає, щоб імена та адреси жертв і свідків злочинів можуть не розголошуватись, якщо вони наполягають на цьому, побоюючись за своє життя. Водночас злочинні угруповання систематично вдавалися до залякування жертв і свідків, змушуючи їх відмовлятися від своїх свідчень або змінювати їх. Закон вимагає, щоб суддів, свідків, підсудних та їхніх родичів охороняли працівники спеціального підрозділу міліції. На кінець року цей підрозділ ще не почав функціонувати, тому учасники судових розглядів залишалися беззахисними перед тиском. Через брак коштів доля закону про захист свідків залишалася невизначеною.

Громадяни мають право оскаржувати вирoki у кримінальних і цивільних справах у місцевих апеляційних судах. Рішення апеляційних судів можуть переглядатися Судовою палатою у кримінальних справах Верховного Суду України.

25 травня Кабінет Міністрів запровадив єдиний реєстр судових рішень. Згідно з новою процедурою, всі судові рішення, окрім тих, що містять державну таємницю, мають бути внесені до реєстру не пізніше, ніж за 15 календарних днів з моменту ухвалення. Реєстр утримує ДСА. Доступ до реєстру безкоштовний.

Політичні в'язні і затримані

Повідомлень стосовно політичних в'язнів або затриманих з політичних причин не надходило.

Цивільна судова процедура і засоби правового захисту

Згідно статті 55 Конституції України, права і свободи людини і громадянина захищаються судом; кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб.

Кодекс адміністративного судочинства набув чинності у вересні 2005 року. Кодекс захищає права, свободи та інтереси осіб проти зазіхань з боку влади та її посадових осіб, а також передбачає проведення судових розглядів у справах, що стосуються незаконних дій владних структур або незабезпечення правового захисту. Кодекс містить концепцію "потенційної жертви", яка дає змогу колективного оскарження в суді законодавчого акту, що порушує основні права і свободи. При цьому не обов'язково, щоб той чи інший нормативно-правовий акт безпосередньо впливав на права осіб, котрі подають скаргу. Громадяни мають право звертатися по захист своїх прав до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. Кожен має право після вичерпання всіх національних засобів правового захисту звертатися по захист своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна.

Як зазначали Харківська правозахисна група та інші правозахисні організації, рішення українських судів не завжди виконувалися послідовно.

д. Свобода від втручання у приватне чи сімейне життя, порушення права на недорканність житла, порушення таємниці листування

Всупереч тому, що закон забороняє подібні дії, на практиці держава порушувала право громадян на приватність. За законом, СБУ не має права здійснювати стеження та обшуки без відповідного судового ордеру. Незважаючи на це, продовжували надходити повідомлення про те, що певні владні структури практикували несанкціоноване прослуховування приватних розмов і стежили за пересуванням громадян.

Конституція України покладає на Генеральну прокуратуру функцію нагляду за дотриманням норм закону правоохоронними органами, в тому числі і СБУ. Проте невідомо, якою мірою Генеральний прокурор використовував надані йому повноваження з нагляду за діяльністю СБУ та запобігання зловживанням з боку її співробітників. Конституція надає громадянам право знайомитися з будь-якими матеріалами щодо них, які має у своєму розпорядженні СБУ, й вимагати відшкодування за фізичні та емоційні збитки, завдані під час слідства. Однак на практиці влада не дотримувалася цього права, тому що досі не ухвалено відповідних законодавчих актів, необхідних для виконання цих положень Основного Закону.

У лютому 2005 року Президент Ющенко наказав СБУ та всім іншим владним структурам припинити незаконне стеження у будь-якій його формі. Тодішній голова СБУ Олександр Турчинов в липні зробив перед представниками ЗМІ заяву, що СБУ більше не займається незаконним стеженням і створює у своїй структурі відділ боротьби з несанкціонованим прослуховуванням телефонних розмов. Він також наказав іншим владним установам здати всі підслуховуючі пристрої. Однак політики, зокрема Уповноважений з прав людини Ніна Карпачова, голова Комітету Верховної Ради з питань боротьби з організованою злочинністю та корупцією Володимир Стретович, колишній Голова Верховної Ради Володимир Литвин та колишній Генеральний прокурор Святослав Піскун скаржилися ЗМІ в 2005 році, що електронне стеження не припинилося. За даними Харківської правозахисної групи, у 2005 році спеціальні структури СБУ, МВС і Державної податкової адміністрації отримали понад 11 тисяч дозволів на прослуховування телефонних розмов.

У березні газета "Сьогодні" повідомила, що СБУ почала стежити за її журналістом Олександром Корчинським після того, як він у червні 2005 року у своїй статті вказав місце перебування колишнього генерала міліції Олександра Пукача. Останній перебував у розшуку у зв'язку зі справою про вбивство Гон'гадзе. Генеральна прокуратура порушила кримінальну справу за фактом стеження СБУ за Корчинським. 11 жовтня Печерський районний суд Києва визнав стеження незаконним.

У вересні Генеральна прокуратура закінчила слідство у справі, ініційованій депутатом Верховної Ради Володимиром Сивковичем, який скаржився, що СБУ систематично прослуховувала телефони депутатів Верховної Ради. Генеральна прокуратура заявила, що жодних доказів подібної діяльності СБУ нею не знайдено.

За словами одного з членів ради Інтернет Асоціації України, СБУ контролювала до 70% Інтернет трафіку. 17 серпня Міністерство юстиції скасувало Указ Держкомзв'язку України від 2002 року про обов'язковий моніторинг Інтернет трафіку у мережах провайдерів, які обслуговують державні установи. Цей Указ давав законні підстави СБУ для моніторингу електронних повідомлень та перевірки веб-сайтів індивідуальних користувачів Інтернету.

Розділ 2. Повага до громадянських свобод, зокрема таких, як:

а. Свобода слова і преси

Конституція України гарантує свободу слова і преси. Загалом влада на практиці поважала ці права. Не надходило повідомлень щодо намагань центральних органів влади безпосередньо впливати на зміст публікацій і передач. Однак разом із тим були випадки тиску на журналістів, у тому числі з боку місцевих органів влади, а також продовжувала мати місце залежність ЗМІ від державного фінансування. Це перешкоджало оприлюдненню матеріалів журналістських розслідувань та критичних публікацій, а інколи призводило до самоцензури.

Громадяни мали змогу - і користувалися нею - критикувати дії влади прилюдно і у приватних розмовах, не боячись репресій. Влада не робила спроб придушення цієї критики.

У листопаді Верховна Рада проголосувала за Закон про визнання Голодомору 1932-1933 років геноцидом українського народу. Початковий проект закону передбачав покарання у вигляді штрафу за прилюдні висловлювання чи поширювання матеріалів, у яких заперчується факт Голодомору. Однак було ухвалено проект, згідно з яким "публічне заперечення Голодомору 1932--1933 років в Україні визнається наругою над пам'яттю мільйонів жертв Голодомору, приниженням гідності українського народу і є протиправним", але в якому не визначено покарання за заперечення Голодомору.

Після Помаранчевої революції 2004 року ЗМІ стали набагато вільнішими і різноманітнішими. У рейтингу неурядової організації "Дім свободи" українські ЗМІ було визнано цілком "вільними".

Згідно даних Академії Української Преси, на кінець 2005 року в Україні існувало 22 794 зареєстрованих друкованих видань. Серед них - 9948 загальнонаціонального та регіонального рівнів і 12 846 - місцевого рівня. Ці ЗМІ представляли широке розмаїття поглядів. Велика кількість газет, фінансованих заможними інвесторами, відображала політичні й економічні інтереси своїх власників. Ці видання активно критикували владу.

Закордонні газети і періодичні видання розповсюджувалися без обмежень.

Електронні ЗМІ, що є головним джерелом новин для переважної більшості населення, перебували або в державній власності, або в руках потужних бізнесових груп. У країні діяло 13 загальнонаціональних і численні регіональні телевізійні канали. Лише чотири канали (три державні та один приватний) транслювали новини, а решта були суто музичними. З-поміж телеканалів державний канал УТ-1 охоплював найширшу географічну територію, водночас маючи порівняно невелику аудиторію. Більшість місцевих телеканалів були пов'язані з політичними партіями або потужними регіональними бізнесовими групами.

Національна рада України з питань телебачення і радіомовлення, до якої входять по чотири представники від Президента та Верховної Ради, видає ліцензії на трансляцію і розподіляє ефірний час. Після того, як Національна рада почала оскаржувати рішення судів щодо виділення частот для мовлення телевізійним каналам, наближеним до попередньої влади, особи, пов'язані з колишньою владою, звинуватили Уряд Ющенка у використанні цього органу для переслідування політичних опонентів.

Згідно заяв донецького каналу "ТРК-Україна" (контрольованого депутатом Верховної Ради від Партії регіонів Рінатом Ахметовим), жорсткі вимоги Ради щодо ліцензування, згідно яких національні ЗМІ повинні транслювати 75% своїх програм українською мовою, є дискримінаційними, оскільки така практика загрожує телеканалам або відкликанням ліцензії, або втратою значної частки його російськомовної аудиторії, яка надасть перевагу російським телеканалам. Аналогічні скарги з боку інших національних мовників з -поміж усього політичного спектру свідчили, що вимога щодо мови стосувалася не самого лише "ТРК-Україна". Телеканал зміг обійти цю вимогу, транслюючи російськомовні фільми з українськими субтитрами і стверджуючи, що вони буцімто транслюються українською. Проте в січні 2007 року набув чинності новий закон, згідно якого всі фільми мають дублюватися українською мовою.

За даними української недержавної організації ІМІ, яка здійснює моніторинг стану свободи слова, протягом року щонайменше 14 журналістів зазнали фізичних нападів або отримали погрози. Найбільша кількість таких ситуацій припала на час парламентської виборчої кампанії у березні. Однак ці інциденти не склали

враження централізовано спланованих чи взаємопов'язаних й часто були пов'язані з місцевими політиками чи організованими злочинними угрупованнями.

1 березня у Сімферополі невідомі зловмисники підпалили гараж головного редактора "Першої кримської газети" Лілії Буджурової. Це сталося невдовзі після того, як видання опублікувало повний список кандидатів до Верховної Ради Автономної Республіки Крим, котрі, згідно заяви міністра внутрішніх справ Луценка на прес-конференції 17 лютого, "мали конфлікти з законом". Президент Ющенко виявив особисту зацікавленість цим інцидентом і звернувся до правоохоронних органів із проханням активізувати розслідування.

Справа Буджурової знову привернула до себе увагу на початку жовтня, коли правоохоронними органами було на короткий час затримано депутата Верховної Ради Криму Олександра Мельника, котрого вважають ватажком організованого злочинного угруповання "Сейлем". Як повідомила "Українська правда" 12 жовтня, водій Мельника під час допиту засвідчив, що навесні після появи згаданої статті Мельник наказав невідомому чоловікові "провчити" Буджурову. Мельника відпустили після того, як Генеральна прокуратура самоусунулася від проведення слідства.

8 квітня невідомі нападники побили головного редактора газети "Столічніє новості" Володимира Кацмана поблизу його будинку. Кацман вважає, що причиною нападу стала його критика антисемітських публікацій Міжрегіональної академії управління персоналом (МАУП). Станом на кінець року затриманих або звинувачених у зв'язку з цим інцидентом не було.

3 червня невідомі нападники підпалили будинок журналіста Сергія Яновського після того, як він опублікував викривальні матеріали про корупцію у середовищі місцевих політиків і бізнесменів. 26 червня головного редактора Інтернет сайту "Репортер" Сергія Романенка вдарили у потилицю, після чого він був знайдений непритомним у центрі Ужгорода. За кілька днів до нападу Романенко оприлюднив низку матеріалів, у яких критикував мера міста Сергія Ратушняка, міський комітет Соціалістичної партії та міський осередок Блоку Юлії Тимошенко. Затриманих у зв'язку з обома інцидентами немає.

14 серпня двоє невідомих побили головного редактора газети "Вечірній Васильків" Ігоря Мосійчука після опублікування ним кількох статей про посадовців, які наживалися на оборудках з місцевою землею.

Повідомлялося і про зникнення журналіста Анатолія Качуринця, кореспондента газети "Гомін волі" (Стрий), який 20 лютого вийшов з дому і не повернувся. Міліція не має додаткової інформації стосовно його зникнення, і не вважає його наслідком чийогось лихого задуму.

Закон про вибори фактично забороняє ЗМІ коментувати виборчі кампанії чи агітувати за/проти політичних партій без згоди на це останніх, а також надає судам право закривати ЗМІ, які порушують порядок подання політичної реклами та висвітлення діяльності політичних партій. Критики закону застерігали, що він недосконало написаний і може стати інструментом потенційних зловживань. Під час березневих парламентських виборів регіональні осередки політичних партій двічі подавали позови проти телевізійних каналів. Голова кримського відділення Партії регіонів Анатолій Гриценко подав судовий позов проти телеканалу "ТРК Чорноморська". Телеканал виграв судовий процес, але Гриценко продовжував його переслідувати у судовому порядку. Голова партії "Біче" Інна Богословська виграла суд проти дніпропетровського "9 каналу" щодо призупинення його ліцензії, але не наполягала на виконанні судового рішення. Телеканал не припиняв трансляції.

І державні, й незалежні ЗМІ продовжували демонструвати тенденцію до самоцензури стосовно тем, які влада вважала дразливими. Хоча приватні газети могли вільно виходити на суто комерційній основі, вони почасти залежали від політичних "кураторів", котрі мали змогу посприяти в отриманні додаткового державного фінансування з фонду підтримки преси. За їхньою діяльністю пристально слідували державні чиновники, особливо на місцевому рівні.

Наклеп вважається цивільним правопорушенням. Впродовж року позови про наклеп чи загроза притягнення до цивільної відповідальності за наклеп продовжували обмежувати свободу преси. Суди мають право "заморозити" рахунки видань на час розгляду справи, що може мати руйнівні наслідки для багатьох них. Владні структури та особливо політики продовжували використовувати судові позови під приводом "захисту честі та гідності" як засіб тиску на пресу й залякування журналістів. Так, наприклад, обласний прокурор Рівненської області Леонід Ореховський звинуватив у наклепі газету "Рівне вечірне", вимагаючи компенсацію

за заподіяну шкоду його честі та гідності. Газета прогала судовий процес і змушена була надрукувати на своїх сторінках офіційне спростування.

Хоча закон встановлює граничний розмір компенсацій за наклеп і дозволяє друкованим ЗМІ безкарно публікувати необразливі оціночні судження (включно з критикою), організації, що здійснюють моніторинг стану свободи слова в Україні, виказували занепокоєння з приводу астрономічних сум відшкодування завданих моральних збитків, які іноді стягують із ЗМІ за вироком суду.

ЗМІ мають широкий доступ до засідань органів влади та судових слухань. На початку року розпочався судовий процес над убивцями журналіста Георгія Гонгадзе. Президент Ющенко пообіцяв, що слухання буде відкритими для ЗМІ, і Київський апеляційний суд прийняв рішення, згідно якого журналісти повинні були отримати доступ до судових засідань. Однак у залі суду забракло місця для всіх бажаючих журналістів. Представники ЗМІ наполягали на своїй присутності і разом із депутатами Верховної Ради переконали правоохоронні органи у необхідності порушення кримінальної справи проти суду, який перешкоджав реалізації їхнього права на виконання професійних обов'язків. Журналістів врешті-решт впустили, але вони змушені були працювати в умовах тисняви.

12 липня депутат Верховної Ради від Партії регіонів Олег Калашніков разом зі своїми помічниками напав на знімальну групу приватного телеканалу "СТБ" перед будівлею Верховної Ради, побив оператора і забрав з його камери плівку, яку так і не повернули. На вимогу каналу "СТБ", підтриману відкритим листом від українських журналістів, Партія регіонів вжила тимчасових дисциплінарних заходів щодо Калашнікова, проте не виключила його зі складу своєї парламентської фракції. Лідер Партії регіонів Віктор Янукович засудив вчинок Калашнікова, і той прилюдно вибачився. Канал "СТБ" виказав намір вирішувати цей інцидент в правовому полі, однак зробив заяву, що задоволений реакцією Партії регіонів.

Свобода в Інтернеті

Влада не обмежувала доступу до Інтернету, проте мав місце контроль Інтернет трафіку правоохоронними органами (див. розділ 1.д). Населення мало змогу мирно декларувати свої погляди в Інтернеті і спілкуватися за допомогою електронної пошти. Попри стрімке зростання доступу до Інтернету, ним могли користуватися переважно заможніші прошарки суспільства, а також школи, бібліотеки та працівники на робочих місцях з підключенням до Інтернету.

Українські та міжнародні правозахисні організації піддали гострій критиці видану у квітні 2005 року постанову Міністерства транспорту і зв'язку стосовно примусової державної реєстрації усіх електронних видань. Міністерство скасувало її у вересні 2005 року. Впродовж кількох місяців постанова формально була чинною, однак Інтернет видання її не дотримувались.

Академічна свобода і культурні заходи

Влада не обмежувала академічну свободу, однак остання залишалася слабко усвідомленою концепцією у зародковому стані. Більшість головних вищих навчальних закладів (ВНЗ) мали державну форму власності, але водночас зростала кількість приватних освітніх установ. Незважаючи на те, що ректори університетів мали достатній ступінь автономії, Міністерство освіти здійснюло суворий контроль навчальних програм і стандартів освітніх кваліфікацій. Протекціонізм і хабарництво залишалися поширеним явищем і під час вступних іспитів, і впродовж академічного процесу. З метою боротьби з цими явищами влада почала запроваджувати єдину загальнонаціональну систему перевірки знань.

Адміністрації ВНЗ і директори академічних і науково-дослідних інститутів мали можливості змушувати своїх колег мовчати, перешкоджаючи їм публікувати наукові праці, утримуючи зарплату та урізаючи житлові пільги, або безпосередньо звільняючи їх з роботи. СБУ зберігала свої відділи зі збереження державної таємниці у державних науково-дослідних установах, включно з тими, у яких секретні дослідження взагалі не проводяться.

б. Свобода мирних зібрань і свобода об'єднань

Свобода мирних зібрань

Конституція України гарантує свободу зібрань. Однак мали місце поодинокі випадки, коли регіональна влада цим нехтувала. Оскільки національного законодавства щодо свободи зібрань в Україні немає, ця сфера регулюється на основі Кодексу адміністративного судочинства та усталеної практики. Більше того, місцеві чиновники часто зверталися до постанови радянських часів щодо свободи зібрань, що містить більше обмежень, ніж чинна Конституція.

Конституція містить положення, згідно яких демонстранти повинні заздалегідь інформувати владу щодо запланованих акцій. Залишена у спадок від радянської доби постанова, на яку часом посилалася місцева влада, аби визначити термін завчасного інформування, зобов'язує організації звертатися до місцевих органів врядування по дозвіл не пізніше, як за 10 днів до запланованого заходу чи мітингу. Такі дозволи, як правило, надавалися, однак іноді вони зобов'язували учасників акції не сходити з тротуарів і не блокувати рух автомобілів на ключових транспортних розв'язках у центрі Києва. Закон забороняє використовувати мітинги для розпалювання міжетнічної ворожнечі, підбурювання до насильства та закликів до насильницького повалення конституційного ладу. На практиці ж несанкціоновані мітинги були поширеним явищем, причому більшість із них проходила без втручання міліції, накладання штрафів чи затримуваль, хоча траплялися й деякі винятки.

За даними Департаменту громадської безпеки МВС, у 2005 році за порушення під час організації та проведення мітингів було притягнуто до адміністративної відповідальності 40 організаторів та активних учасників цих заходів.

У листопаді 2005 року київська міська влада дозволила проводити публічні заходи лише у районах центру Києва, визначених Указом Президента, розпорядженням Кабінету Міністрів або рішенням Київської міської ради або Київської міської державної адміністрації (КМДА). КМДА кілька разів протягом року намагалася перешкодити проведенню мітингів, однак суд скасовував її рішення.

У травні міський голова Херсона заборонив мітинг ринкових торговців, тому що вони не повідомили міську раду за 25 днів до його проведення. Їм також не дозволили провести акцію протесту перед будинком міської ради.

13 жовтня Шевченківський районний суд Києва заборонив прихильникам Комуністичної партії, націоналістичних і чорнобильських організацій проводити акції протесту у центрі Києва у день річниці створення Української Повстанської Армії. Суд керувався припущеннями, висловленими КМДА, міліцією та Секретаріатом Президента, що буцімто масові заходи можуть призвести до кривавого протистояння, як це сталося у 2005 році.

За повідомленням НУО "Наша правда" у Кривому Розі Дніпропетровської області, місцева міліція та СБУ збирали інформацію про учасників антикорупційних мітингів, а також членів правозахисних організацій та їхню діяльність, пояснюючи свої дії інтересами безпеки і охороною громадського спокою. Протягом року міліція та СБУ ігнорували скарги на застосування сили проти активістів НУО "Наша правда", "Опора" та "Земля і воля" під час проведення ними акцій протесту проти забруднення довкілля.

Свобода об'єднань

Конституція України та закони гарантують громадянам свободу об'єднань. Хоча влада не перешкоджала її реалізації, проте залишалися певні обмеження. Правила реєстрації громадських об'єднань були досить суворими. Однак протягом року не надходило повідомлень щодо застосування них владою для розпуску існуючих легітимних організацій або перешкоджання утворенню нових.

Закон містить обмеження щодо реєстрації організацій, які пропагують насильство, расову чи міжконфесійну ворожнечу або загрожують громадському порядку чи здоров'ю громадян. За минулий рік не надходило повідомлень, що органи влади використовували ці критерії, аби обмежувати діяльність легітимних опозиційних громадських об'єднань.

Для створення політичної партії потрібно було виконувати низку вимог (див. розділ 3).

Дві найбільші опозиційні партії, наближені до колишньої влади, Соціал-демократична партія України (об'єднана) та Регіони України, нарікали, що 2005 року тисячі їхніх прихильників було звільнено з державних посад за їхнє членство в політичних партіях, що знаходилися в опозиції до Ющенка. Однак авторитетні правозахисні організації не вважали ці звільнення дискримінаційними, зауважуючи, що лише 5% з 450 тисяч державних службовців поступилися своїми посадами прибічникам адміністрації Ющенка.

в. Свобода віросповідання

Конституція України і закон гарантують свободу релігії. Держава в цілому поважала це право, однак деякі представники релігійних меншин і нетрадиційних релігій відзначали труднощі при реєстрації, а також придбанні чи оренді майна.

В Україні немає державної релігії, однак існує тенденція до домінування Української Православної Церкви Московського патріархату (УПЦ МП) та Української Греко-Католицької церкви (УГКЦ) відповідно на сході та заході країни. У деяких регіонах місцева влада почасти ставала на бік релігійної більшості. Представники УПЦ МП скаржилися на міську владу Львова, яка впродовж 14 років ігнорувала їхні численні запити стосовно виділення земельної ділянки для побудови катедрального собору. Водночас у багатьох областях на Сході та Півдні країни чиновники підтримували УПЦ МП. Так, наприклад, Українська Православна Церква Київського патріархату (УПЦ КП) повідомила, що новий міський голова Харкова Михайло Добкін попередив своїх підлеглих, що не прийматиме місцевого єпископа УПЦ КП.

На відміну від попередніх років, міська влада Одеси покращила стосунки з римо-католиками. 6 вересня римо-католицький єпископ Одеси зустрівся з міським головою Едуардом Гурвіцом, з яким обговорив спільні проекти щодо безпритульних дітей і формування комісії для вирішення проблем римо-католицької громади, зокрема пов'язаних із поверненням майна.

22 березня 2006 року Президент Ющенко закликав до створення в Україні помісної православної церкви, що викликало заперечення з боку УПЦ МП і деяких протестантських груп. УПЦ МП публічно застергла Президента від "політизації" та "штучного" прискорення об'єднавчого процесу.

Суди, звертаючись до законів, не завжди дотримувалися принципів релігійної свободи і в окремих випадках ставали на бік домінуючої місцевої релігійної організації. Так, наприклад, у червні увагу українських і міжнародних ЗМІ та НУО привернув випадок, коли один із місцевих судів Черкаської області виправдав священика УПЦ МП, котрий побив цілком шістьох Свідків Єгови, і якого було звинувачено у заподіянні тілесних ушкоджень та скоєнні злочину з мотивів ненависті. Священик визнав факт побиття і прилюдно вихвалявся, що "вчинив би так само ще раз", проте запевнив, що діяв у порядку самозахисту.

За законом, релігійні організації, щоб отримати статус юридичної особи, повинні зареєструвати свої "статути (положення)" як регіональні чи загальнонаціональні організації й мати щонайменше 10 повнолітніх членів. Реєстрація є обов'язковою умовою для здійснення багатьох поточних видів економічної діяльності, зокрема видання літератури, банківських та майнових операцій. За законом, процедура реєстрації має тривати не довше 3 місяців. Відмова у реєстрації може бути оскаржена у суді.

За законом, релігійні організації користуються привілейованим статусом у тому відношенні, що лише вони мають право вимагати від держави повернення майна, конфіскованого у них радянським режимом. Релігійні громади повинні звертатися із заявами про повернення їм майна до місцевих органів влади. Незважаючи на те, що, згідно зі статтею 17 Закону про свободу совісті та релігійні організації, такі заяви мають розглядатися протягом одного місяця, цей процес почасти тривав набагато довше.

Процес повернення власності релігійним громадам ускладнювався внутрішнім суперництвом, яке спостерігалось у середовищі християнської, іудейської та мусульманської конфесій. Повільне повернення власності серед іншого пояснюється недостатнім державним фінансуванням процесу відселення організацій і громадян, котрі займають приміщення, що раніше належали релігійним громадам. Впродовж року деякі групи відзначали зрушення у справі повернення майна релігійним громадам, водночас інші вказували на його повну відсутність. Багато об'єктів, на які претендують релігійні організації, мали статус історичних пам'яток або були зайняті державними установами. Всі головні релігійні організації закликали владу до встановлення прозорої правової процедури щодо задоволення вимог щодо повернення їм майна.

У лютому лідери одеських пресвітеріан заявили, що місцева акторська гільдія ігнорує прохання релігійної громади звільнити перший поверх нещодавно відновленої історичної будівлі пресвітеріанської церкви і переїхати до іншої будівлі, наданої місцевою владою у 2000 році. Пресвітеріанська громада стверджувала, що місцевий суд і міська влада зазнавали тиску з боку акторської гільдії та місцевого осередку УПЦ МП, яка стала на бік гільдії у її намаганнях повернути собі культурну споруду через суд. Нових відомостей про перебіг подій у цій справі не надходило.

Всеукраїнський Союз Церков Євангельських Християн-Баптистів продовжував відстоювати в законному порядку своє приміщення в Києві, яке намагається відібрати у нього Генеральна прокуратура. Лідер цієї релігійної громади скаржився, що, незважаючи на численні звернення до Президента, Кабінету Міністрів, Генеральної прокуратури та Головного слідчого управління МВС, право власності Союзу Баптистів на цю будівлю досі не врегульоване.

Реєстрацію релігійних організацій здійснює Державний департамент у справах релігій (ДДСР) при Міністерстві юстиції - наступник Державного комітету у справах релігій (ДКСР), що дістався Україні у спадок від радянських часів. ДКСР було скасовано Указом Президента у квітні. На думку влади, створення ДДСР повинне було привести процедуру реєстрації у відповідність до європейських норм. Однак лунала критика, що протягом року, визначаючи свою позицію щодо регіональних відділів у справах релігій, ДДСР не мав достатніх важелів впливу на свої підрозділи на обласному та міському рівнях, аби захистити інтереси релігійних груп в цих регіонах.

Представники Автономної Української Православної Церкви в Америці повідомляли, що ДДСР відмовився зареєструвати їхню організацію. ДДСР спростував це звинувачення.

Закон обмежує діяльність закордонних релігійних організацій і жорстко регламентує дозволена діяльність духівництва, проповідників, вчителів та інших представників закордонних релігійних організацій, які не є громадянами України. Однак не було повідомлень про те, що влада використовувала ці положення для обмеження діяльності таких релігійних організацій. Релігійні діячі, щоб отримати візу, повинні були мати запрошення від зареєстрованої в Україні релігійної організації та дозвіл влади. Вони можуть проповідувати, здійснювати обряди і, відповідно до своїх правил, займатися іншими видами канонічної діяльності "лише у тих релігійних організаціях, на запрошення яких вони прибули до України, і лише з офіційної згоди державного органу, який зареєстрував статuti (положення) цих організацій".

Викладання релігії у державних школах заборонене законом, однак Президент Ющенко за підтримки лідерів УПЦ МП, УПЦ КП, Української Автокефальної Православної Церкви, УГКЦ, Римсько-Католицької церкви, Всеукраїнського Союзу Євангельських Християн-Баптистів, Братства Незалежних Церков і Місії Євангельських Християн дав доручення Міністерству освіти запровадити у школах навчальний курс під назвою "Етика віри" з вересня 2005 року. ДДСР, провідні релігійні діячі та ЗМІ визнавали, що запровадження нової дисципліни відбувалося безсистемно. 29 червня Міністерство науки та освіти схвалило концепцію викладання дисциплін духовного і морально-етичного профілю у середній школі. В той час як лідери іудейських та мусульманських громад підтримують викладання у школах курсів етики та прав і обов'язків громадян, вони наполягали, щоб воно провадилося на засадах релігійного нейтралітету. Школи, які діють при релігійних громадах, можуть включати до планів позакласної роботи курси з релігійної освіти.

Держава сприяє міжконфесійному порозумінню, проводячи систематичні консультації зі Всеукраїнською Радою Церков і Релігійних Організацій, котра представляє вірування понад 90% релігійно активного населення країни. Всеукраїнська Рада скликається один раз на 2--3 місяці, створюючи можливості для своїх членів та представників влади обговорити міжконфесійні питання, що викликають занепокоєння. Її керівництво обирається за принципом ротації. Рада також слугувала форумом для релігійних організацій, на якому вони консультуються з владою щодо законопроектів. Обласні державні адміністрації та лідери місцевих релігійних громад у більшості регіонів України сформували обласні ради церков і релігійних організацій.

Утиски з боку суспільства та дискримінація

В цілому мирні міжконфесійні відносини у суспільстві сприяли релігійній свободі, однак в окремих випадках на неї справляли негативний вплив конфлікти між представниками конкуруючих релігійних організацій на місцевому рівні.

Деякі лідери УПЦ МП стверджували, що прихильники УПЦ КП чинили напади на священників УПЦ МП і захопили низку її храмів. Лідери УПЦ КП відкинули звинувачення, зауважуючи, що багато парафій УПЦ МП, скориставшись своїм законним правом, перейшли під юрисдикцію УПЦ КП. Представники УПЦ МП наводили низку інцидентів, включно з тими, що мали місце у Рівненській та Чернівецькій областях, і стверджували, що до подібних дій УПЦ КП підштовхнули успіх Помаранчевої революції 2004 року, обрання Ющенка Президентом та ознаки того, що Вселенський патріарх може визнати УПЦ КП канонічною православною церквою в Україні. 31 серпня Вищий адміністративний суд скасував рішення Тернопільської обласної держадміністрації, яка дозволила парафіянам УПЦ КП с. Роухманів проводити богослужіння на ротаційній основі у Святотроїцькій церкві, що належала УПЦ МП. Суд постановив, що законним власником цієї храмової споруди є УПЦ МП, яка користується нею з 1946 року.

Представники Російської православної церкви за кордоном (РПЦ ЗК) скаржилися, що УПЦ МП намагалася відібрати у них церкву у Малині Житомирської області у 2005 році, а впродовж року чинила тиск на місцеві органи влади, аби не допустити відкриття монастиря РПЦ ЗК у Болграді Одеської області. Представники РПЦ ЗК скаржилися також, що протягом року не припинялися спроби УПЦ КП відібрати у них Святотроїцьку церкву в Одесі.

6 лютого 2006 року Асоціація християнських журналістів, видавців та мовників християн піддала критиці телевізійний канал "СТБ" за трансляцію програми, спрямованої проти євангельських церков. Як зазначила Асоціація, у програмі перекручувалися основи віровчення традиційних протестантських церков, у тому числі лютеранської та баптистської, причому євангельських протестантів було названо "сатаністами".

17 квітня на прес-конференції президент провідної української християнської протестантської медіа-групи Сергій Бельбовець піддав критиці подібні "серії" телевізійних передач і публікацій у пресі, в яких євангельських християн змальовано "фанатиками" і "сектантами". Він закликав усі церкви країни пліч-о-пліч захищати християнські цінності.

19 грудня поблизу свого будинку у Кременчуці був жорстоко побитий місіонер-іноземець Свідків Єгови. Його було госпіталізовано з тяжкою черепно-мозковою травмою. Випадки переслідування та насильства щодо закордонних місіонерів і рядових свідків Єгови у Кременчуці траплялись і раніше. Місцеві правоохоронні органи на кінець року не почали розслідування цього інциденту.

Мусульманські лідери Криму, як і члени Меджлісу кримськотатарського народу - головного неофіційного представницького органу, що представляє інтереси кримських татар, - звинувачували УПЦ МП у підбурюванні до насильницьких дій проти мусульман та татар на півострові. Повідомлялося, що священники УПЦ МП у Криму переконували членів воєнізованих формувань етнічних росіян, які називають себе козаками, що насильство щодо татар-мусульман виправдане, оскільки його метою є "захист православ'я" у Криму. У вересні Сімферопольська єпархія Криму оприлюднила свої наміри розбудувати добрі стосунки з усіма релігійними громадами, зокрема з мусульманською (див. розділ 5).

Згідно з інформацією Державного комітету статистики, під час перепису населення 2001 року у країні проживало 103 600 євреїв, однак, на думку деяких лідерів єврейських громад, їхня кількість може сягати 300 тисяч. У вересні приблизно 20 тисяч прочан-хасидів з-за кордону відвідали Умань під час щорічного свята Рош-гаšana.

Мала місце низка актів антисемітизму, деякі з них супроводжувалися фізичним насильством.

3 лютого 2006 року до синагоги Бродського у центрі Києва вдерся чоловік, який зажадав побачити рабина. Охорона знайшла при ньому ніж і передала затриманого міліції. 6 березня учень єшиви (єврейської школи) змушений був скористатися пневматичним пістолетом, захищаючись у вагоні київського метрополітену від чотирьох чоловіків, які повалили його на підлогу і викрикували антисемітські гасла. Учень вистрілив в обличчя одному з нападників з пістолета, якого він придбав одразу ж після того, як на нього та одного з його шкільних товаришів було скоєно напад у серпні 2005 року. Зловмисників було заарештовано на місці інциденту, проте невдовзі звільнено під зобов'язання з'явитися за викликом.

20 квітня група скінхедів завдала тілесних ушкоджень і ножових поранень учневі єшиви з Ізраїлю Хаїму Горбову, який приїхав до Дніпропетровська для проведення вечери Седар з нагоди іудейського свята Песах. МВС 5 травня повідомило, що проти нападників буде порушено кримінальну справу за хуліганство. МВС також зауважило, що слідчі продовжують вивчати мотиви злочину і це, ймовірно, може призвести до висунення

додаткових звинувачень у розпалюванні міжетнічної ворожнечі. Не було жодного поступу в розслідуванні цієї справи.

Міліція Одеси вела розслідування обставин нападу на громадянина України Хаїма Вейцмана, скоєного 18 вересня групою молодиків, котрі вигукували антисемітські гасла. Внаслідок інциденту він зазнав струсу мозку. Як повідомив речник єврейської громади Одеси, жодного з нападників не було заарештовано.

Не було висунуто звинувачень проти скінхедів, які у січні 2005 року напали на 13 учнів єврейської денної школи "Шабат" у Сімферополі. За словами кореспондента "Єврейського телеграфного агентства" Володимира Матвєєва, не було заарештовано жодного з невідомих нападників, які побили його у грудні 2005 року.

Трапилося кілька актів вандалізму щодо синагог, кладовищ і меморіалів жертв Голокосту, зокрема у Кіровограді, де хоральну синагогу було піддано оскверненню щонайменше п'ять разів протягом року. Як повідомляли представники місцевої єврейської громади, правоохоронні органи не досягли ніякого поступу у розслідуванні. Дії міліції щодо розслідування актів вандалізму часто були неефективними, однак в інших випадках офіційне реагування правоохоронних органів було дієвим. Так, наприклад, 6 червня СБУ затримала підозрюваного в оскверненні меморіалу жертв Голокосту 23 березня у Севастополі. Справу було передано до суду, але вироку не було винесено. У червні міліція в Житомирі затримала двох підлітків, котрі визнали свою причетність до сплюндрування у травні кількох надгробків на старому єврейському кладовищі. Станом на кінець року звинувачення проти них не було висунуто і слідство тривало.

Попри триваючі посередницькі зусилля з боку лідерів місцевих іудейської та греко-католицької громад продовжувалася суперечка між християнами та іудеями довкола спорудження хрестів на старому єврейському кладовищі у Самборі на Львівщині залишалася невирішеною. 3 травня 2006 року Вищий адміністративний суд України відхилив клопотання Об'єднаних Комітетів на Захист Єврейства в Колишньому СРСР щодо передання їм цього кладовища у власність. Вони звернулися по допомогу до Президента Ющенка. Президент дав розпорядження Львівській адміністрації владнати проблему, але поступу не спостерігалось. 31 грудня було пошкоджено меморіальну дошку на меморіалі жертв Голокосту у Харкові. Правоохоронні органи почали розслідування, але нікого не було затримано.

Прояви антисемітизму мали місце і у громадському житті. У серпні маргінальна Українська Консервативна партія, пов'язана з антисемітською МАУП, опублікувала "відкритого листа" до Президента Ющенка, в якому закликала притягнути до кримінальної відповідальності рабинів-хасидів "за поширення в Україні іудо-нацистських вчень". На парламентських виборах 2006 року Українська Консервативна партія одержала менше 1% голосів виборців.

Антисемітські публікації часто з'являлися у малотиражних газетах і вісниках, однак подібні матеріали рідко публікують загальнонаціональні видання.

МАУП, що отримує значну фінансову допомогу від кількох близькосхідних держав, залишалася найактивнішим осередком антисемітизму у країні. Цей заклад видавав щомісячний журнал "Персонал" і щотижневу газету "Персонал-плюс", діяльність яких була предметом триваючого кримінального розслідування Генеральної прокуратури. За даними єврейських організацій, на МАУП припадало близько 90% усіх антисемітських матеріалів, що з'являлися в Україні протягом року. У грудні 2005 року Президент Ющенко видав розпорядження, яким заборонив державним службовцям навчатися або викладати у філіях МАУП. У березні сім з близько п'ятдесяти філій МАУП, що діють по всій країні, було закрито через порушення вимог до ліцензування діяльності, ознаки яких не уточнювалися. Ще тридцять філій МАУП було ліквідовано напередодні заходів з ушанування пам'яті жертв нацизму у Бабиному Яру 27 вересня, під час яких Президент Ющенко засудив прояви етнічної нетерпимості і релігійної ворожнечі у країні. У листопаді він дав розпорядження СБУ й Міністерству науки та освіти дослідити прояви ксенофобії у МАУП. У грудні, розглянувши апеляцію МАУП, Київський господарський суд відновив чинність ліцензій 26 її регіональних відділень.

Детальнішу інформацію подано у Звіті Держдепартаменту США про свободу віросповідання - 2006 рік.

г. Право на безперешкодне пересування в межах країни, подорожі за кордон, еміграцію та репатріацію

Конституція і законодавство містять гарантії цих прав, і влада загалом поважала їх.

Незважаючи на наявність системи реєстрації, громадяни мають право жити, працювати й отримувати послуги будь-де на території країни. Не надходило повідомлень щодо відмов громадянам у наданні послуг через відсутність реєстрації у місцевості, де вони живуть.

Громадяни, які бажали здійснити подорож за кордон, робили це здебільшого безперешкодно. Ті, хто мав намір виїхати на постійне проживання до інших країн, повинні були отримати виїзну візу. За минулий рік не було повідомлень щодо фактів відмови громадянам у цьому документі. Влада могла відмовити в оформленні закордонних паспортів громадянам, які мають доступ до державної таємниці; такі особи могли оскаржити цю заборону у суді.

Закон забороняє примусове вигнання з країни, і влада не вдавалася до такої практики.

Захист біженців

Конституція та закони України гарантують право на отримання притулку чи статусу біженця в Україні згідно вимог Конвенції ООН 1951 року про статус біженця та Протоколу до неї 1967 року. Влада створила систему для забезпечення захисту біженців. На практиці влада не раз серйозно порушувала принцип неповернення біженців, що забороняє повертати їх до країни, де їм загрожує переслідування. В Україні мало кому надавався статус біженця або притулок, і вимога щодо неповернення виконувалася лише частково.

Влада надавала тимчасовий притулок терміном до одного року особам, які не мали підстав вважатися біженцями згідно до критеріїв Конвенції ООН 1951 року та Протоколу 1967 року.

Згідно офіційних даних Державного комітету України у справах національностей та міграції, на кінець року в Україні налічувалося 2275 біженців (740 жінок і 1535 чоловіків). Станом на 1 грудня 1705 осіб звернулися по надання притулку, 39 отримали статус біженця, а 450 особам було відмовлено в наданні такого статусу. Найбільша кількість заяв про надання притулку надходила від вихідців з країн Азії. На кінець грудня налічувалося 627 біженців з країн Співдружності Незалежних Держав, серед яких -128 чеченських біженців з Росії (у квітні їх було 144 особи).

У своєму звіті від 17 жовтня організація "Х'юман Райтс Вотч" зазначала, що Україна "далеко не у повному обсязі виконує свої міжнародні зобов'язання щодо захисту мігрантів і біженців". У звіті згадуються: не відповідаючі вимогам процедури поводження з шукачами притулку, неналежні умови та фізичні знущання у приймальниках-розподільниках, брак елементарних процедурних прав, погане харчування та антисанітарія, а також тривалий термін перебування в приймальниках-розподільниках на період очікування рішень щодо статусу.

За даними Регіонального Представництва Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (УВКБ ООН), Європейського Союзу (ЄС) та правозахисних груп, були випадки, коли прикордонники незаконно повертали до Росії не уточнену кількість чеченців, які звернулися або мали намір звернутися по надання притулку. У 2005 році чеченців, затриманих у Закарпатській області, часто відвозили потягом до Харкова, а звідти - до найближчого прикордонного пункту, де передавали російським прикордонникам. Вважається, що чеченців депортували до Росії на виконання таємного офіційного наказу, виданого після захоплення школи терористами в Беслані у вересні 2004 року. Цей наказ нібито містить вимогу, аби прикордонники обов'язково повертали всіх чеченців до Росії та відмовляли їм у в'їзді на територію України. Правозахисники висловлювали занепокоєння щодо частих відмов чиновників визнавати видані УВКБ ООН документи, які засвідчують, що їхній пред'явник звернувся по отримання притулку або перебуває в процедурі його отримання. Так, наприклад, у червні 2005 року чотирьох чеченських чоловіків повернули до Росії, незважаючи на те, що всі вони були зареєстровані київським офісом УВКБ ООН. Вони не мали змоги зареєструватися у міграційній службі міста Києва, оскільки вона була закрита у зв'язку з реорганізацією, і таким чином залишилися без офіційної довідки, яку видають шукачам притулку. Усіх чотирьох невдовзі затримали, оштрафували за відсутність необхідних реєстраційних штампів і депортували до Росії.

Влада в цілому співпрацювала з УВКБ ООН та іншими гуманітарними організаціями з питань надання допомоги біженцям та шукачам притулку. Діяли два приймальники-розподільники - у Вінниці та Одесі. Однак Державний комітет у справах національностей та міграції іноді виявляв незацікавленість у захисті біженців, не завжди дотримувався домовленостей з УВКБ ООН і нерідко відмовлявся надавати Представництву важливу інформацію. За повідомленнями правозахисних організацій, вирішенню питань, пов'язаних із наданням притулку, серед іншого перешкоджала корупція. 13 липня заступник голови Державного комітету у справах

національностей та міграції повідомив пресі, що Генеральна прокуратура провадить слідство стосовно голови Комітету Сергія Рудика та деяких його колег, за звинуваченням у зловживаннях. Посадовець додав також, що Рудик звільнив з роботи працівників, які протестували проти фальсифікацій і зволікань під час перегляду справ біженців.

16 лютого УВКБ ООН та міжнародна спільнота рішуче засудили депортацію 10 узбецьких шукачів притулку. СБУ затримала 11 чоловіків у Криму, керуючись ордером про екстрадицію. Його було видано владою Узбекистану на підставі того, що ці особи буцімто брали участь у масових протестах в узбецькому місті Андижані у травні 2005 року. Затриманих перевели у Сімферополь до ізолятора, що перебуває у віданні МВС. УВКБ ООН звернувся до органів влади з проханням надати гарантії того, що громадян Узбекистану не повернуть силоміць на батьківщину, доки не буде офіційно визнано, що вони не є біженцями, і доки не буде виконано до кінця передбачену законом процедуру, яка серед іншого передбачає розгляд апеляційних заяв. Міграційна служба Криму відхилила заяви стосовно надання притулку, назвавши їх "відверто безпідставними". 14 лютого 10 чоловіків силоміць повернули до Узбекистану. Одинадцятим нібито дозволили залишитися, оскільки він мав родичів в Україні. У зв'язку з цим інцидентом 21 українська регіональна правозахисна організація висловила протест. 3 травня Міністерство юстиції оприлюднило правовий висновок, у якому цю депортацію визнано незаконною. Голова Секретаріату Президента кваліфікував депортацію як порушення процедури, оскільки біженцям не дозволили оскаржити її у десятиденний термін, однак додав, що екстрадиція була виправданою, оскільки депортовані "були членами радикального ісламістського угруповання".

У серпні 2005 року українська влада наказала депортувати ти до Росії 18 узбецьких шукачів притулку, в тому числі 11 дітей. Узбеки прибули до України з Росії, де намагалися отримати притулок, однак, за їхніми словами, зазнали збиткувань з боку російської влади. Українські прикордонники зняли їх з поїзда, протримали протягом 12 годин у тісному приміщенні, а потім силоміць посадили на потяг до Москви, незважаючи на клопотання, з якими до них звернулися татарські та узбецькі опозиційні лідери.

Правозахисна організація "Донецький меморіал" повідомляла, що в країні перебувало приблизно 2000 узбецьких біженців, 10% з яких подали заяву до київського офісу УВКБ ООН про надання їм притулку. За офіційними даними, протягом восьми місяців звітного року 85 узбеків звернулися по притулок в Україні (у 2005 році від вихідців з Узбекистану надійшло 23 заяви, а у 2004 - лише 4).

За даними правозахисних НУО, поправки, внесені до закону у 2005 році, дещо вдосконалили процедуру реєстрації, однак її застосовували нерівномірно. Аби пришвидшити розгляд заяв щодо надання притулку, закон надав чиновникам право швидкої відмови у разі відсутності формальної реєстрації таких осіб. За законом, співбесіда з претендентом на статус біженця має відбутися протягом 15 днів з моменту подання заяви. Однак шукачі притулку, котрі перебували в приймальниках-розподільниках, часом не мали можливості подати відповідну заяву; вони мали обмежений (або взагалі ніякого) доступ до правової та інших видів допомоги. Відтак шукачі притулку, не маючи документів, опинялися під загрозою арешту, затримання і депортації. Крім цього, закон дозволяє позбавляти біженців їхнього статусу на підставі самої лише підозри у причетності до діяльності, що становить загрозу національній безпеці, громадському порядку або здоров'ю громадян.

Протягом року надходили повідомлення щодо порушень прав осіб з темним кольором шкіри і меншою мірою вихідців з країн Азії. Численні звіти правозахисних НУО і дипломатів містили достовірну інформацію про систематичні знущання над біженцями, особливо вихідцями з Африки та Азії, у приймальниках-розподільниках в Закарпатській області, що межує з державами -- членами ЄС -- Польщею, Словаччиною та Угорщиною. У березні 2005 року затримані, особливо чеченці та афганці, розповіли представникам "Х'юман Райтс Вотч" про фізичні і психологічні знущання у приймальниках-розподільниках Києва, Львова, Чернігова, Чопа і Рави-Руської.

У червні Державна прикордонна служба оголосила про відкриття у Чопі сучасного приймальника-розподільника на 46 місць. Це перший в Україні заклад змішаного типу, збудований згідно європейських стандартів.

За повідомленнями правозахисних НУО, умови у старому чопському приймальнику-розподільнику були поганими. Біженців селили у переповнені крихітні кімнатки, їх напували брудною водою, і вони були змушені користуватися надвірними вбиральнями. Розподільник узимку не опалювався; водночас у багатьох біженців не було теплої одягу, а у деяких і взуття.

Повідомлялося, що працівники приймальника-розподільника "Павшино" не отримували державного фінансування протягом 2005 року. Прикордонники заробляли гроші, включно з зарплатами, "здаючи в оренду" мігрантів підприємству, що знаходилося поруч (див. розділ 6.в). Прикордонники незаконно звільняли затриманих нелегалів, якщо їхні родичі переказували їм хабара, зазвичай у розмірі 1200 доларів США (6 тисяч гривень). Прикордонники також крали пакунки з їжею та телефонні картки, котрими біженців забезпечував ЄС. Прикордонники приймали заяви про надання притулку лише в тому разі, коли вони були підготовлені юристами, послуги яких мігранти змушені були оплачувати. Отримавши гроші, юристи ділилися ними з прикордонниками. Прикордонники не приймали заяв, складених фахівцями НУО, які безкоштовно надають юридичні послуги.

Умови у приймальнику-розподільнику для жінок і дітей у Мукачевому були дещо кращими за Чоп. Згідно інформації правозахисних груп, пункт тимчасового перебування іноземців та осіб без громадянства, відкритий у червні у Латориці, відповідає всім міжнародним стандартам.

У жовтні було відкрито ще два модернізовані приймальники-розподільники: один на території Чернігівського прикордонного загону, а другий у Львові. Вони розраховані на утримання 24 і 32 нелегалів.

"Х'юман Райтс Вотч" повідомляла, що відсутність достатньої кількості перекладачів для біженців порушувала їхні права на належний розгляд справи та обмежувала можливість оскарження затримання. У квітні 2005 року Департамент міграції відхилив заяву пошукача притулку з Кот д'Івуару на тій підставі, що він подав документи французькою мовою. Посадовець буцімто заявив, що незнання української мови є проблемою пошукача і що він повинен сам знайти собі перекладача.

У 2005 році правозахисні організації повідомляли про факти насильства над шукачами притулку і біженцями. Так, наприклад, у грудні 2005 року поблизу станції метро "Святошин" у Києві група молодиків у військовій уніформі побили двох пошукачів притулку з Ірану.

Розділ 3. Повага до політичних прав: право громадян на зміну влади

Конституція та закон гарантують громадянам право на мирну зміну влади шляхом періодичних виборів. Громадяни скористалися цим правом під час парламентських виборів у березні та виборів до місцевих органів влади у деяких адміністративних одиницях. Усі вибори відбувалися на засадах загального виборчого права.

Вибори та участь у політичному житті

Березневі вибори до Верховної Ради були найвільнішими за попередні п'ятнадцять років української незалежності. Вони були першими після набуття чинності низки поправок до виборчого законодавства, найістотніші з яких передбачали обрання кандидатів за партійними списками, а також зниження прохідного бар'єра для політичних партій до 3%. Перед виборами існували побоювання щодо готовності виборчих списків і укомплектованості виборчих комісій, однак незалежні спостерігачі пояснювали ці проблеми неорганізованістю, радше ніж намаганням влади запобігти участі партій чи виборців. Вибори відбулися спокійно, і спостерігачі визнали їх вільними, чесними і прозорими. Згідно оцінок Організації з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ), вибори було проведено у відповідності до українського законодавства, а також зобов'язань України перед ОБСЄ і Радою Європи і переважна більшість виборців змогла скористатися своїм виборчим правом. П'ять партій з 42, які взяли участь у виборах, отримали достатню кількість голосів і пройшли до парламенту. Надходили поодинокі повідомлення про те, що директори підприємств і роботодавці чинили тиск на найманих працівників з метою примусити їх голосувати за того чи іншого кандидата.

На відміну від парламентських, були деякі проблеми з березневими виборами до місцевих органів влади, зокрема до обласних і місцевих рад, а також виборами мерів. Лунали звинувачення, що на деяких виборах влада вдавалася до підтасовування результатів підрахунку голосів. Особливо суперечливими були вибори міського голови у Черкасах, оскільки влада заборонила брати участь у виборах багатьом популярним кандидатам на підставі звинувачень у корупції. На думку спостерігачів, вони були політично вмотивованими. Відтак результати березневих виборів було скасовано. Новосформована окружна виборча комісія не спромоглася організувати нові вибори. Суди, Генеральна прокуратура та Верховна Рада досліджували ситуацію, що склалася у Черкасах. Нове голосування відбулося 5 листопада. На думку українських і закордонних спостерігачів, воно проходило без істотних порушень. Відносно безпроблемними були вибори на посади міських голів Чернігова і Полтави, посади яких стали вакантними після того, як чиновників, котрі їх займали, було обрано депутатами Верховної Ради і вони перейшли на роботу до парламенту. Того ж дня

відбулися вибори міського голови у Кіровограді. Їхні результати було скасовано, оскільки виборча комісія вилучила прізвище одного з кандидатів з виборчих бюлетенів за кілька годин до голосування, внаслідок чого кандидат не мав часу оскаржити дії виборчого у суді. Повторні вибори заплановано на лютий 2007 року.

Громадяни і політичні партії мали змогу - і скористалися нею - безперешкодно висувати себе кандидатами на виборні посади і брати участь у виборчих перегонах.

У статусі всеукраїнської можна зареєструвати лише партію, що має осередки щонайменше у половині областей України і не отримує фінансової підтримки від держави чи з-за кордону. Заборонити діяльність будь-якої партії може Верховний Суд за поданням Міністерства юстиції чи Генерального прокурора. Протягом року не було заборонено жодної з партій.

З-поміж 450 депутатів Верховної Ради було 38 жінок. З 18 місць суддів Конституційного Суду три займали жінки.

Кількість представників національних меншин у Верховній Раді невідома через відповідні вимоги законодавства про захист приватного життя. Серед народних депутатів були етнічні росіяни, болгари, кримські татари, вірмени, угорці, грузини та євреї. Юрій Єхануров, який до серпня займав посаду Прем'єр-міністра, за етнічним походженням наполовину бурят. До нинішнього складу Кабінету Міністрів входять етнічний росіянин і грек.

Кримсько-татарські лідери продовжували наполягати на змінах у виборчому законодавстві, які дали б їм змогу бути повніше представленими у Верховній Раді Криму. Чинне законодавство не дозволяє створювати регіональні партії, тому кримським татарам доводиться вступати до загальнонаціональних політичних партій.

Згідно до статистичних даних Меджлісу (представницького органу) кримськотатарського народу, татари, населення яких складає майже 12% населення Криму, займали 8% місць у Верховній Раді автономії. Чотири з 25 посадовців уряду Автономної Республіки Крим (у тому числі один Віце-прем'єр-міністр) - татари, як і двоє з 12 голів районних державних адміністрацій, що їх призначає Президент. Частка кримських татар в інших міністерствах і правоохоронних органах Криму не перевищувала 1%. Двоє представників кримських татар були депутатами Верховної Ради України.

Корупція і прозорість влади

Корупція залишалася серйозною проблемою виконавчої та законодавчої гілок влади, включно з армією. СБУ повідомляла, що протягом звітного року нею було порушено 167 кримінальних справ за ознаками хабарництва і виявлено 1795 корупційних проявів, у 35 з яких фігурували чільні державні службовці. За перші 10 місяців звітного року з лав СБУ за причетність до корупції було звільнено 76 службовців і ще 300 притягнуто до дисциплінарної відповідальності.

Судова гілка влади також потерпала від корупції. У квітні ЗМІ повідомили, що голову одного з місцевих судів Львівської області було затримано при спробі отримати хабара, а іншого суддю з Херсона 27 вересня було засуджено на три роки позбавлення волі за підробку документів. Як свідчать результати опитування громадської думки, проведеного у січні Інститутом досліджень регіонального розвитку, 80,7% респондентів вважали центральні органи влади "найкорумпованішими" в країні.

Згідно повідомлень влади, розслідування, проведене після заяв про корумпованість найближчого оточення Президента Ющенка, оприлюднених у вересні 2005 року тодішнім головою Секретаріату Президента Олександром Зінченком, не знайшло достатніх доказів справедливості висунутих звинувачень.

Незважаючи на те, що викорінення корупції у владних структурах було однією з тем Помаранчевої революції, Уряд Ющенка не досяг істотного поступу у покаранні посадовців, звинувачених у протизаконних діях. Депутатська недоторканність продовжувала захищати членів парламенту, яких підозрювали у скоєнні злочинів. Депутат Верховної Ради від Партії регіонів Борис Колесников unik покарання після його арешту в 2005 році за звинуваченням у здирництві, став депутатом парламенту після березневих виборів. 4 квітня Верховна Рада скасувала недоторканність депутатів місцевих органів влади (відповідне рішення набуло чинності у вересні 2005 року), внаслідок чого лише в одній області проти посадовців було порушено 12 кримінальних справ. Утім розслідування багатьох кримінальних справ, порушених після зняття недоторканності з депутатів місцевих рад, було припинено.

У Сумській області прокуратура продовжила розслідування у справі про розкрадання державної власності й хабарництво, порушеній проти колишнього обласного керівництва. Колишньому міському голові Сум Володимирі Омельченку та колишньому депутату міської ради Ользі Крутушкіній загрожувало тюремне ув'язнення. Крутушкіна подала апеляцію на рішення про позбавлення її волі терміном на сім років. Слухання у справі Омельченка розпочалося у серпні. У звітному році за фальсифікації під час виборів 2004 року було засуджено на два і п'ять років позбавлення волі двох голів дільничних виборчих комісій у Кіровограді.

У серпні Генеральна прокуратура порушила кримінальну справу проти одного з чільних посадовців Міністерства оборони за отримання хабарів у сумі 580 тисяч доларів США (приблизно 3 мільйони гривень).

У квітні Кабінет Міністрів здійснив ревізію господарської діяльності державної компанії "Нафтогаз" і виявив, що однією з причин її теперішніх труднощів було нецільове використання коштів. У серпні Верховна Рада сформувала дві слідчі комісії з питань перевірки фінансово-господарської діяльності НАК "Нафтогаз України" та фактів корупції в енергетичному секторі. У своєму попередньому звіті комісія зробила висновок, що деякі фінансові й бізнесові оборудки "Нафтогазу" містили ознаки кримінального злочину. У звіті наведено приклад, коли компанія буцімто заплатила постачальникові газу двічі за той самий газ, внаслідок чого держава зазнала значних фінансових збитків.

Конституція і закони передбачають право доступу до інформації, за винятком питань національної безпеки. Органи влади повинні надавати відповідь на інформаційний запит протягом 10 днів після його надходження, а саму інформацію - протягом 30 днів. Відмова у наданні інформації може бути оскаржена у вищій інстанції цієї ж установи, а потім у суді.

Багато правозахисних організацій і журналістів відзначали, що доступ до офіційної інформації протягом року залишався ускладненим. Держслужбовці у переважній більшості не розуміли вимог щодо надання інформації. Серед чиновників панували радянські звички, а також традиція секретності. На прес-конференції, що відбулася 28 вересня, правозахисні організації зазначили, що з-поміж усіх владних структур Генеральна прокуратура надавала найбільшу кількість відмов на інформаційні запити. Офіційна інформація, як правило, була доступною на веб-сайтах, однак доступ через Інтернет був відносно обмежений як через недосконалість телекомунікаційних технологій, так і через відносно невелику кількість користувачів. Провідні організації громадського контролю за діяльністю влади та колишній народний депутат Інна Богословська зауважували, що влада зазвичай розміщувала інформацію в Інтернеті лише, коли було прийнято вагомі рішення. Процес прийняття рішень владою залишався непрозорим для громадськості. У звіті Міжнародної Гельсінської Федерації щодо стану прав людини (2005 рік) зауважувалося, що продовжувала мати місце практика видання таємних указів Президента з питань, не пов'язаних з національною безпекою чи дотриманням таємниці приватного життя.

Розділ 4. Ставлення влади до розслідувань міжнародними та неурядовими організаціями заяв щодо порушень прав людини

Велика кількість місцевих і закордонних правозахисних груп загалом здійснювали свою діяльність без обмежень з боку влади, досліджуючи і оприлюднюючи інформацію щодо порушень прав людини. Представники влади проводили зустрічі з представниками українських та закордонних правозахисних НУО і часто прислухалися до їхніх думок та співпрацювали з ними. Водночас організації нарікали, що влада, як правило, неохоче корегувала свою політику відповідно до їхніх рекомендацій. Згідно даних Української психіатричної асоціації, Міністерство охорони здоров'я не завжди співпрацювало з правозахисними групами, які намагалися відстежувати випадки зловживань у психіатрії (див. розділ 1.г).

Протягом року року Президент Ющенко провів дискусію "за круглим столом", у якій взяли участь лідери провідних громадських і неурядових організацій, а органи влади створили декілька дорадчих рад з метою зміцнення громадського контролю та співпраці влади з організаціями громадянського суспільства. У травні Міністерство юстиції створило раду, очолювану одним з громадських лідерів, для нагляду за дотриманням прав людини у виправних закладах. У липні СБУ сформувала ще одну раду за участю авторитетних політиків, активістів громадських організацій і незалежних експертів з метою підвищення рівня прозорості й забезпечення громадського контролю за діяльністю цього відомства. За словами голови Харківської правозахисної групи Євгена Захарова, після створення подібної ради при МВС правоохоронні структури продемонстрували більшу готовність до співпраці з НУО.

Серед провідних позапартійних національних правозахисних НУО були наступні: Комітет виборців України, Харківська правозахисна група, Українська Гельсінська Спілка, Інститут масової інформації, Незалежна медіа-профспілка, Конгрес Ромен України, Українсько-Американське бюро захисту прав людини, "Ла Страда", Конгрес національних громад України, "Донецький Меморіал" і Дніпропетровське відділення Асоціації солдатських матерів.

Влада загалом співпрацювала з міжнародними міжурядовими організаціями, включно з ООН і Парламентською асамблеєю Ради Європи (ПАРЄ). В серпні вищі посадові особи держави зустрілися з Президентом ПАРЄ, котрий перебував із візитом в Одесі з метою ознайомлення з виконанням реформ у галузі прав людини та верховенства права. Спостерігачі ПАРЄ та ОБСЄ багато разів відвідували Україну з метою обговорення стану прав людини. Однак влада нерідко відмовлялася надавати УВКБ ООН важливу інформацію стосовно біженців (див. розділ 2.г).

Громадяни мають право подавати скарги стосовно порушень їхніх прав до Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ). Протягом звітного року ЄСПЛ розглянув 120 справ проти України і визнав порушення прав людини у 119 випадках.

31 травня Кабінет Міністрів видав постанову, згідно якої на Міністерство юстиції покладено "функції органу, відповідального за забезпечення представництва України в Європейському суді з прав людини та виконання його рішень". У серпні міністр юстиції Роман Зварич запровадив вимогу, згідно якої всі законопроекти і нормативно-правові акти повинні бути приведені у відповідність до Європейської конвенції з прав людини.

Протягом року три розглянуті ЄСПЛ справи були висвітлені в українській пресі:

28 березня ЄСПЛ постановив виплатити компенсацію у сумі 13 350 доларів США (10,500 євро) Олександру Мельнику, якого тримали в антисанітарних умовах у переповненій тюремній камері без належної медичної допомоги та котрий був позбавлений можливості поскаржитися на умови тримання.

4 квітня ЄСПЛ присудив виплатити Сергієві Шевченку компенсацію у сумі 25 400 доларів США (20 тисяч євро) за неспроможність влади провести ефективне незалежне розслідування обставин загибелі його сина в армії.

10 серпня ЄСПЛ визнав, що влада порушила право на свободу слова, засудивши на дворічне ув'язнення журналіста і колишнього головного редактора незалежного київського тижневика "Політика" Олега Ляшка за написання критичних статей про відомих політиків. ЄСПЛ постановив виплатити Ляшкови компенсацію у сумі 3800 доларів США (3000 євро).

Конституція передбачає посаду Омбудсмана -- Уповноваженого з прав людини. Ніна Карпачова, яка пропрацювала на цій посаді півтора терміни, була обрана депутатом Верховної Ради у березні і, щоб зайняти місце у праламенті, 16 листопада оголосила про свою відставку. На кінець року її наступника, якого мала затвердити на посаді Верховна Рада, не було призначено. У грудні 2005 року 18 провідних правозахисних організацій закликали Карпачову подати у відставку, оскільки її рішення взяти участь у виборах підірвало принцип "неупередженості й незалежності" інституту Омбудсмана. Карпачова написала заяву про відставку у травні, проте продовжувала виконувати свої посадові обов'язки. Оскільки громадяни-резиденти України не можуть звертатися безпосередньо до Конституційного суду, вони можуть спрямувати свої скарги до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, який є посередником між громадянами та судом. Закон надає Уповноваженому з прав людини досить широкі повноваження, зокрема право необмеженого доступу без попередніх домовленостей до будь-якої державної посадової особи, включно з Президентом, і до будь-якого державного об'єкта. Закон наділяє Уповноваженого правом здійснювати нагляд за дотриманням чинних міжнародних договорів і угод у сфері прав людини. Проте закон не передбачає відповідальності за створення перешкод для виконання Уповноваженим своїх обов'язків, а також механізмів для забезпечення неухильного виконання його рішень.

В офісі Уповноваженого з прав людини на постійній основі та за сумісництвом працювало близько 100 співробітників, проте, на думку Уповноваженого, недостатнє фінансування офісу позначалося на результативності його діяльності. У звітному році Уповноважена з прав людини, як і раніше, вважала пріоритетними такі напрями своєї діяльності, як боротьба з людей незаконною торгівлею людьми та покращення умов тримання в місцях попереднього ув'язнення. Востаннє доповідь Омбудсмана Карпачової щодо стану дотримання та захисту прав і свобод людини було заслухано Верховною Радою у липні 2005 року.

У Верховній Раді діє Комітет з прав людини, національних меншин і міжнаціональних відносин, який з 11 липня очолює член Комуністичної партії Леонід Грач. У січні кількість підкомітетів цього комітету збільшилася до дев'яти. Серед цих підкомітетів: з питань прав людини; з питань міжнаціональних відносин; з питань корінних народів, національних меншин та етнічних груп; з питань депортованих народів та національних меншин; з питань жертв політичних репресій; з питань ґендерної політики; з питань міграції та біженців; з питань українців за кордоном; з міжнародно-правових питань; з питань етнополітики та упередження національних конфліктів. Авторитетні правозахисні НУО вважали діяльність цього комітету дуже корисною.

Розділ 5. Дискримінація, утиски з боку суспільства та нелегальна торгівля людьми

Конституція та закони України забороняють дискримінацію за расовою чи статевою приналежністю, як і за будь-якими іншими ознаками. Проте влада не забезпечувала суворого дотримання цих норм, зокрема через тривалу відсутність ефективної судової системи. Залишалися проблемою наруга над жінками і дітьми, торгівля людьми, цькування й дискримінація представників етнічних і сексуальних меншин.

Жінки

Насильство щодо жінок було серйозною проблемою. Знуцання у сім'ї визнано незаконним, але було поширеним. Представники правоохоронних органів часто чинили тиск на жінок, аби ті не висували звинувачень проти своїх чоловіків. За підрахунками однієї з провідних НУО, щонайменше 50% усіх жінок зазнавали фізичного або психологічного насильства в сім'ї.

За даними МВС, щороку від побоїв, завданих чоловіками, гине майже 15 тисяч жінок і близько 70% жінок потерпає від різних форм принижень і знущань у сім'ях. Згідно міністерства, лише 18% громадян знає про існування законів, спрямованих на запобігання домашньому насильству. НУО "Легітим", яка здійснює освітні програми з питань прав людини для суддів, стверджувала, що більшість суддів не знає про ухвалений у 2006 році закон про ґендерну рівність.

За повідомленням МВС, протягом перших 11 місяців звітного року до українських правоохоронних органів надійшло 70 888 скарг на домашнє насильство. За цей самий період суди ухвалили рішення щодо 67 639 справ про насильство у сім'ї. 5412 осіб отримали попередження, 52 739 було оштрафовано, 277 було засуджено до виконання громадських робіт, 8973 було засуджено до позбавлення волі.

Влада збільшила кількість діючих у країні "гарячих ліній", притулків та інших видів практичної допомоги жертвам насильства. Протягом 2005--2006 років державою відкрито шість притулків для жертв насильства у сім'ї, а також 18 кризових центрів, де надавалися різні види допомоги жінкам, які перебувають у стані душевної кризи внаслідок розлучень, загибелі сина в армії під час строкової служби або насильства у сім'ї. Відкрито також 24 центри психологічної та медичної допомоги. За законом, заклади подібного профілю мають діяти в усіх великих містах, проте ця вимога на практиці не виконувалася владою. За даними Міжнародної амністії, приватні притулки не завжди були доступні. Так, наприклад, один із київських притулків відмовився прийняти трьох жінок на тій підставі, що у них не було київської реєстрації та медичної довідки про обстеження на ВІЛ/СНІД. Насильство щодо жінок не мало належного висвітлення у ЗМІ попри намагання правозахисних організацій повернути увагу до цієї проблеми.

Закон передбачає покарання за зґвалтування, однак не містить чітких норм щодо проблеми зґвалтування одного подружжя іншим. Закон, що містить норму про заборону "примушування до вступу у статевий зв'язок матеріально залежної особи" може компенсувати цю прогалину. Згідно статистики МВС, за перші 11 місяців звітного року до міліції надійшло 868 заяв про зґвалтування або спробу зґвалтування.

Проституція заборонена законом, однак є поширеним явищем, яке влада здебільшого ігнорує. Зі збільшенням кількості іноземних туристів дедалі поширенішим явищем стає секс-туризм. 12 січня парламент ухвалив зміни до відповідного законодавства, які передбачають суворішу кримінальну відповідальність за незаконну торгівлю людьми і сутенерство.

Контрабанда жінок з метою сексуальної експлуатації була серйозною проблемою (див. розділ 5).

Жіночі правозахисні організації повідомляли про значне поширення статевих домагань, у тому числі примусового сексу, на роботі. Хоча закон забороняє змушувати до статевих зносин матеріально залежних

осіб, до яких належать найменші співробітники, правові експерти розцінювали гарантії захисту від сексуальних зазіхань як неадекватні.

В Україні діє закон про рівні права чоловіків і жінок, в якому визначені правові гарантії захисту від ґендерної дискримінації. Однак правозахисні групи та організації із захисту прав жінок повідомляли, що дискримінація жінок на робочих місцях залишалася актуальною проблемою. Державні установи і приватні фірми в оголошеннях про вакансії незмінно зазначали стать бажаного кандидата на ту чи іншу посаду. Вони часто вимагали від жінок відомості про сімейний стан, а потім, використовуючи цю інформацію, відмовляли у працевлаштуванні тим з них, які можуть завагітніти. При зарахуванні на роботу жінок працедавці нерідко брали до уваги їхні зовнішність і вік.

Трудове законодавство передбачає рівні права для чоловіків і жінок і, серед іншого, однакову заробітну платню за однакові обсяги роботи. Цей принцип у цілому не порушувався. Проте галузі промисловості, у яких зайняті переважно жінки, мали найнижчий рівень оплати праці, і саме там спостерігалася найбільша заборгованість із заробітної платні.

Досить небагато жінок займали високі посади в органах влади, державних або приватних підприємствах. Однак після парламентських виборів у березні кількість жінок серед депутатів Верховної Ради збільшилася з 25 до 38. Вперше у новітній історії України жінок було призначено на посади голів обласних державних адміністрацій - Надію Деєву у Дніпропетровській, Ніну Гаркаву у Сумській та Віру Ульянченко у Київській областях. Серед 18 суддів Конституційного Суду є три жінки.

Діти

Влада декларувала захист прав дітей, але бюджетні обмеження різко скорочували її спроможність реально забезпечити ці права. Міжнародна програма з викорінення найгірших форм дитячої праці Міжнародної організації праці (МОП) разом з місцевими НУО фінансували проекти, спрямовані на подолання на національному та місцевому рівнях таких явищ, як дитяча праця, дитяча безпритульність та експлуатація дітей з метою наживи. Релігійні організації також продовжували опікуватися сиротами та безпритульними дітьми. Дружина Президента Катерина Ющенко, голова Наглядової ради благодійного фонду "Україна 3000", співпрацювала з Міністерством охорони здоров'я та приватним бізнесом, збираючи кошти для покращення медичної допомоги дітям з обмеженими фізичними чи розумовими можливостями та дітям з незаможних родин.

11 травня Уряд схвалив Державну програму боротьби з дитячою безпритульністю та бездоглядністю на 2006--2010 роки. Цей документ, у якому дитячу працю визнано однією з причин дитячої безпритульності, передбачає виявлення родин, що перебувають у групі ризику, та надання їм допомоги, однак немає впевненості, що на фінансування цієї програми знайдуться кошти. 26 червня Уряд затвердив план дій щодо виконання Національної програми підтримки молоді, розрахованої на 2006--2008 роки. План має на меті підвищення рівня ознайомлення молоді з освітніми програмами та програмами професійного навчання, заснування і розвитку молодіжних центрів та рекреаційних закладів, а також вдосконалення реабілітаційних центрів для молодих людей, що перебувають у стані душевної кризи. Верховна Рада 3 серпня ратифікувала Європейську Конвенцію про здійснення прав дітей від 1996 року.

Для дітей віком до 15 років освіта безкоштовна, загальна й обов'язкова. Однак система державної освіти продовжувала потерпати від хронічного недофінансування. Протягом року вчителі регулярно отримували заробітну платню, проте у деяких регіонах затримувалася виплата інших видів матеріального заохочення. Залишалися проблемними зростання кількості дітей з незаможних сімей, змушених кидати школу, а також неписьменність, яка колись була дуже рідкісним явищем. Всеукраїнський комітет захисту дітей звертав увагу на те, що здобуття закінченої середньої освіти залишалось серйозною проблемою для сільського населення. Частішали випадки насильства і скоєння злочинів як у школі, так і поза її межами, особливо у відомих за жорстокість професійно-технічних училищах, що викликало у деяких дітей небажання відвідувати навчальні заклади. Організації із захисту прав ромів повідомляли про численні випадки дискримінації ромських дітей у школах (див. розділ 5).

Медична допомога надавалася в однаковому обсязі як хлопчикам, так і дівчаткам, проте якість медичного обслуговування залишалася низькою.

Діти продовжували бути жертвами насильства і знущань. За даними МВС, у 2006 році міліція взяла на облік 80 тисячах сімей за насильство щодо дітей, видала 1 млн. 500 тисяч офіційних попереджень про неприпустимість насильства в сім'ї та порушила понад 1000 кримінальних справ за фактами знущань з дітей у сім'ях. Надходило багато повідомлень і про використання неповнолітніх у таких видах злочинності, як дитяча проституція, продаж відео-продукції з дитячою порнографією, розбещення малолітніх та незаконне використання дитячої праці.

Як стверджують НУО, правоохоронні органи часто ігнорували вимоги законодавства і не реагували розслідування за фактами насильства батьків над своїми дітьми. Так, наприклад, інспектор міліції одного з районів Кіровоградської області відмовився порушити карну справу проти батька, який систематично бив свою дитину, і не вжив заходів, щоб ізолювати її від батька. Місцева прокуратура порушила проти міліціонера кримінальну справу.

Правозахисні організації повідомляли про факти насильства, у тому числі сексуального, співробітників міліції щодо дітей. Так, наприклад, у квітні обласна прокуратура Запоріжжя порушила кримінальну справу проти співробітників міліції, котрі незаконно затримали і згвалтували неповнолітню дитину. На кінець року слідство у цій справі тривало.

Було багато повідомлень і про випадки жорстокого поводження з дітьми в школі. Прокуратура Херсона порушила кримінальну справу проти вчителя школи-інтернату, який розбив голову учня-шестикласника об парту, а після уроків побив іще двох учнів. Правозахисні організації повідомляли, що подібні інциденти трапилися і у Вінниці, Хмельницькому та Чернівцях.

Офіційно шлюбний вік для юнаків становить 18 років, а для дівчат - 17 років, однак закон передбачає, що особа, котра досягла 14-річного віку, може подавати до суду заяву про дозвіл на одруження, "якщо встановлено, що шлюб відповідає його/її інтересам". Експерти не вбачали у ранніх шлюбах нічого негативного, однак ЗМІ у Закарпатській області називали проблемою ранні шлюби серед ромів.

Гострою проблемою залишалось незаконне вивезення дітей за межі України (див розділ 5, Нелегальна торгівля людьми).

Комерційна сексуальна експлуатація дітей продовжувала викликати тривогу. Згідно з даними українських та іноземних правоохоронців, значна частка дитячої порнографії, доступної в Інтернеті, вироблялася в Україні. Як повідомило МВС, на кінець вересня проти виробників і розповсюджувачів дитячої порнографії порушено 150 кримінальних справ. Міліція припинила діяльність великих порнографічних студій у Донецьку, Дніпропетровську, Луганську та Львові.

Однією з важливих проблем була дитяча праця (див. розділ 6.г).

Не зменшилася кількість безпритульних дітей, котрі втікають зі злидених інтернатів або поганих домашніх умов. Приблизна загальна кількість безпритульних дітей, за різними оцінками, коливалася у широких межах. Віце-прем'єр з гуманітарних питань і соціальної політики повідомив пресі у квітні 2005 року, що в країні налічувалось близько 150 тисяч безпритульних дітей, однак Державна служба у справах неповнолітніх у липні 2005 року сповістила, що їх лише 30 тисяч. У червні авторитетна всеукраїнська газета "Україна молода" процитувала експертів, на думку яких кількість безпритульних дітей в Україні становить 129 тисяч.

Незаконна торгівля людьми

Закон забороняє незаконну торгівлю людьми; однак існували численні підтвердження того, що людей нелегально вивозили з України і ввозили до неї, а також примусово перевозили з одного регіону країни до іншого.

Україна залишилася джерелом контрабанди чоловіків, жінок і дітей. Найчастіше пунктами призначення були Туреччина, Росія, Західна і Центральна Європа, особливо Чеська Республіка та Польща, а також Близький Схід.

Україна виконувала також роль транзитної країни, територією якої провозять "живий товар" з Середньої Азії, Росії та Молдови. Міжнародна організація з міграції (МОМ) повідомила, що на 30 червня з Молдови, Росії,

Киргизстану та Узбекистану через Україну до Туреччини та Об'єднаних Арабських Еміратів було переправлено щонайменше 15 осіб.

МОМ не встановила жодного випадку, коли Україна є країною призначення "живого товару", однак виявила випадки примусового транспортування людей у межах країни. На

30 червня МОМ повідомила про п'ять таких випадків, однак, за оцінками цієї організації, їхня реальна кількість у сотні разів більша.

За даними МОМ, протягом року 76% жертв контрабанди людей становили жінки, яких примушували займатися проституцією котрі працювали посудомийками, хатніми робітницями швачками, та яких використовували як робочу силу на малих і великих виробничих підприємствах. Про кількість чоловіків, які стали об'єктами торгівлі людьми, інформації недостатньо. Проте зросла кількість чоловіків-жертв контрабанди з метою трудової експлуатації, серед яких більшість складала будівельники та шахтарі. Однією з проблем боротьби з контрабандою чоловіків було небажання останніх визнавати себе об'єктами контрабанди, а також тенденція до порушення правоохоронними органами кримінальних справ за статтями, що не мають відношення до торгівлі людьми. Діти, незаконно перевезені з одного регіону країни до іншого, або вивезені за межі України, зазнавали сексуальної експлуатації, їх використовували як дармову робочу силу або примушували жебракувати.

Згідно з результатами дослідження, проведеного МОМ, найімовірнішими жертвами торгівлі людьми були жінки віком до 30 років, яких вивозили з метою сексуальної експлуатації, а також старші жінки, котрих використовували на примусових роботах. До групи ризику належали і чоловіки, незалежно від віку, та діти віком до 16 років. Згідно даних українських НУО, у тенета контрабандистів часто потрапляли юнаки і дівчата віком до 18 років, які залишають дитячі будинки, оскільки ці молоді люди, як правило, позбавлені підтримки з боку сім'ї, не мають власного житла і стикаються з труднощами при працевлаштуванні.

Контрабандисти переправляли свої жертви в умови жорсткої експлуатації, де їх б'ють, годують мало і неякісно, не надають їм медичної допомоги, примушують працювати багато годин. МОМ повідомила, що одну жінку, переправлену до Туреччини, примушували приймати антибіотики і контрацептивні препарати без належного медичного контролю.

Приблизна кількість людей, що постраждали від цього злочинного бізнесу, за різними оцінками неоднакова. Водночас МОМ констатувала, що один із 10 людей знав щонайменше одну особу зі свого середовища, яка стала жертвою контрабанди людей.

Вербуванням жертв займалися кадрові, туристичні, шлюбні, модельні агентства, а також індивідуальні вербувальники. Більшість контрабандистів -- члени організованих злочинних угруповань. Вони мали партнерів за кордоном і підкуповують вали корумпованих посадовців, щоб полегшити процес перетину кордону. Кількість жінок і чоловіків серед вербувальників приблизно однакова. Іноді жінки-вербувальниці розповідали потенційним жертвам вигадані історії успіху, вихваляючись великими сумами грошей, що їх вони буцімто заробили за кордоном. Більшість встановлених вербувальників -- громадяни України.

Як і раніше, злочинці використовували широкий діапазон засобів заманювання жертв, зокрема: рекламні оголошення в газетах, на телебаченні та радіо, які обіцяють жінкам влаштувати їх на високооплачувану роботу або у модельний бізнес, пропонують їм подорожі через туристичні агентства, або містять шлюбні пропозиції. Часто напасники називали себе друзями інших друзів потенційних жертв і вводили в оману їхніх родичів, а також сплачували за послуги з оформлення паспортів і проїзних документів, таким чином облуптуючи жертву борговими зобов'язаннями. У деяких випадках контрабандисти просто викрадали своїх жертв.

За нелегальну торгівлю людьми (в межах країни або вивезення їх за кордон) з різною метою, у тому числі з метою сексуальної та трудової експлуатації, закон передбачає покарання у вигляді позбавлення волі терміном від 3 до 8 років. У деяких випадках, наприклад, за контрабанду дітей віком від 14 до 18 років чи груп людей, зловмисників можуть засуджувати до тюремного ув'язнення від 5 до 12 років. Члени організованих злочинних угруповань або особи, які займаються контрабандою дітей віком до 14 років, можуть бути позбавлені волі терміном від 8 до 15 років.

За перші шість місяців звітного року більше половини осіб, визнаних судом причетними до цього виду злочинності, потрапило за ґрати, а не було засуджено до позбавлення волі умовно. Фахівці закликали владу активізувати кримінальне переслідування злочинців шляхом створення спеціального підрозділу прокуратури з боротьби з торгівлею людьми, а також розширення програми захисту свідків до жертв торгівлі людьми. Навесні Генеральний прокурор відхилив пропозицію щодо створення спеціалізованого підрозділу у своєму відомстві. МВС, посилаючись на брак коштів, наполягало на скороченні програми захисту свідків, в рамках якої гарантується фізична безпека свідків на період судового розгляду, до тих осіб, котрим загрожує безпосередня небезпека. З 2001 по 2006 роки до цієї категорії було віднесено лише дві з 1741 жертви торгівлі людьми, які були учасниками судових процесів. Влада вдавалася до проведення ряду закритих судових засідань, щоб не розголошувати імена свідків, однак статистичні дані про кількість таких засідань кожного року відсутні.

За першу половину року кількість розслідувань та покараних за фактами нелегальної торгівлі людьми не збільшилася, порівняно з таким самим періодом 2005 року. Тимчасовий застій пояснювали тим, що у лютому було ухвалене більш суворе законодавство в сфері боротьби з торгівлею людьми, і співробітниками міліції та прокурорам потрібен був час на ознайомлення зі змінами у законодавстві та реструктуризацію наявних карних справ. За даними МВС, станом на вересень було порушено 282 кримінальні справи, у яких фігурують 296 жертв, у тому числі 35 неповнолітніх. За цей самий час правоохоронні органи припинили діяльність 21 організованої злочинної групи, що займалися контрабандою людей. У першому півріччі було завершено 50 судових справ. За 37 із них було винесено вироки 40 особам: 19 злочинців засуджено умовно, п'ятьох позбавлено волі терміном до 3 років, вісьмох - від 3 до 5 років, шістьох - від 5 до 8 років, одного - від 8 до 10 років і ще одного - на термін від 10 до 15 років. Станом на жовтень 49 кримінальних справ перебували на розгляді в судах. Відсоток позбавлених волі за вироком суду, порівняно з кількістю засуджених умовно, зріс із 41% у 2005 році до 51% протягом перших шести місяців звітного періоду. Ця тенденція, ймовірно, є практичним наслідком низки тематичних семінарів і тренінгів, організованих протягом 2005-2006 років для українських суддів МОМ, ОБСЄ та урядами іноземних держав.

Протягом року МВС продовжило роботу з професійного удосконалення службовців Департаменту боротьби зі злочинами, пов'язаними з торгівлею людьми, запровадивши відповідну спеціалізацію. На кінець року Департамент мав свої підрозділи у всіх 27 регіональних управліннях МВС. Шістсот його працівників займалися винятково боротьбою з цим видом злочинності. Протягом року Департамент активно розвивав співробітництво з консульськими відділами посольств іноземних держав у Києві.

Влада повідомляла про регулярні перевірки ліцензій агентств із працевлаштування, що діють на українському ринку. Протягом року Міністерство праці та соціальної політики позбавило ліцензій кілька агентств, причетних до контрабанди людей. Однак співробітники Міністерства внутрішніх справ зазначали, що деякі співробітники Міністерства праці, залучені до цього процесу, або були корумповані, або заплющували очі на порушення закону кадровими агенствами, що посилають клієнтів на роботу за кордон.

Влада прагнула до співпраці з урядами інших держав при розслідуванні справ у сфері незаконної торгівлі людьми та покаранні злочинців. Однак ця співпраця обмежувалася низкою факторів, зокрема недостатніми забезпеченням ресурсами для здійснення слідчої діяльності, небажанням жертв злочинів свідчити проти своїх напасників, а у деяких випадках відсутністю вчасної співпраці з боку правоохоронців більшості країн призначенні "живого товару".

Корупція у судовій системі та правоохоронних органах обмежувала здатність держави протидіяти контрабанді людей. НУО повідомляли, що окремі працівники правоохоронних органів на місцевому рівні та прикордонники за хабарі "не помічали" фактів незаконного вивезення людей, а підкуплені судді ухвалювали злочинцям пом'якшені вироки. Органи влади не оприлюднювали офіційної статистики щодо корупційних діянь, пов'язаних із контрабандою людей. Обмаль карних справ проти винних державних службовців викликав сумніви у щирості намірів влади вживати серйозних дисциплінарних заходів, особливо щодо посадовців найвищих рівнів. Експерти з боротьби із незаконною торгівлею людьми стверджували, що найслабшою ланкою кримінального переслідування злочинців найчастіше були прокурори, оскільки їхні негативні стереотипи жертв, непроведення слідчих дій з належною активністю та труднощі отримання доказів з-за кордону зумовлювали низький відсоток справ, переданих до суду.

Деякі жертви контрабанди людей свідчили проти своїх кривдників, однак більшість відмовлялися це робити, що частково пояснювалося недовірою до правоохоронних органів і судів, негативним ставленням у суспільстві до потерпілих від цього виду злочинності, браком доступу до програм захисту свідків, та недостатнім усвідомленням слідчими і суддями ступеня реальної небезпеки, на яку наражають себе особи, котрі вирішують свідчити проти контрабандистів або їхніх спільників. Більшість жертв не подавали цивільних

позовів, оскільки скептично ставилися до перспектив отримання гідної матеріальної компенсації через цивільні суди.

Завдяки MOM функціонував багатопрофільний медичний центр і притулок для жертв контрабанди людей у Києві, які надавали їм медичну та психологічну допомогу, включно з консультаціями щодо працевлаштування. Сім притулків відкрито у найбільших містах України. Їх фінансує Європейська Комісія, а місцеві адміністрації виділили приміщення за номінальну орендну плату. Крім того, жертвам контрабанди людей допомагали реінтегруватися у суспільство 27 НУО, що діють на місцевому рівні. MOM надала кошти більше ніж 50 громадським і релігійним організаціям, які працюють над підвищенням рівня обізнаності вразливих категорій населення з цією проблемою. НУО "Ла Страда" підтримувала діяльність безкоштовної "гарячої лінії" для запобігання торгівлі людьми.

Протягом року влада постійно співпрацювала з НУО за програмами, спрямованими на протидію контрабанді людей. Місцеві органи влади продовжували вносити до робочих планів НУО як партнерські організації, однак фінансування діяльності НУО та притулків здійснювалося переважно коштом міжнародних донорських структур, а не з державного бюджету.

Протягом року кілька телевізійних каналів показували документальні фільми і транслювали інформаційні програми, у яких розкривалася небезпека незаконної торгівлі людьми. НУО продовжували практику загальних національних просвітницьких кампаній, часто співпрацюючи з органами влади. Міжнародні організації провели інформаційні кампанії із запобігання торгівлі людьми, до яких в якості речників залучали зірок шоу-бізнесу. У вересні, під час однієї з офіційних подій, що її висвітлювали загальнонаціональні канали, Перша Леді Катерина Ющенко закликала громадськість допомагати жертвам незаконної торгівлі людьми.

Влада працювала над розширенням допомоги, яку надають закордонні дипломатичні представництва України жертвам контрабанди людей у країнах, куди їх вивозять. За перші 9 місяців звітного року українські консульства допомогли повернутися на батьківщину 271 жертві контрабанди людей. МЗС організувало в Києві та п'ятьох інших великих містах центри з надання безкоштовних консультацій громадянам України щодо їхніх прав під час перебування за кордоном.

Особи з фізичними або розумовими вадами

Законом забороняється дискримінація осіб з фізичними або розумовими вадами під час найму на роботу, прийому до освітніх закладів, медичного обслуговування чи в інших державних сферах. Однак влада мало що робила для розширення можливостей таких осіб, і спеціалізовані організації наголошували, що у суспільстві існувала дискримінація щодо людей з особливими потребами. Закон вимагає створення умов для полегшення доступу таких осіб до будинків та інших громадських закладів, проте ця норма практично не виконувалася. Президент Ющенко у червні 2005 року видав Указ, яким зобов'язав органи влади проконтролювати, аби були створені умови для забезпечення фізичного доступу людей з особливими потребами до будівель державних установ та громадських закладів. Незважаючи на певні зусилля, докладені до його виконання, більшість будівель державних установ залишалися недоступними для цієї категорії населення.

Згідно зі статистичними даними Міністерства праці та соціальної політики, лише 13% з 2,5 мільйонів осіб з особливими потребами, які живуть в Україні, мають роботу. Водночас кількість працевлаштованих громадян цієї категорії за звітний період збільшилася з 272 тисяч у 2005 році до 344 тисяч. Міністр праці та соціальної політики Іван Сахань зазначив, що програму працевлаштування 400 тисяч осіб з фізичними або розумовими потребами виконано на 86%, однак вона виявилася неефективною у Криму, Дніпропетровській, Донецькій, Івано-Франківській, Миколаївській, Рівненській і Херсонській областях та в місті Києві через низьку кількість вакансій та неналежний нагляд за використанням коштів обласних бюджетів. За інформацією міністерства, 45 тисяч з

122,6 тисяч українських дітей з особливими потребами проходять спеціалізоване медичне лікування у реабілітаційних закладах. Загалом 9100 осіб з особливими потребами навчалися у вищих навчальних закладах і ще 1850 студентів фізичними або розумовими вадами здобули безкоштовну освіту за рахунок місцевих бюджетів у 26 регіональних відділеннях Відкритого міжнародного університету розвитку людини "Україна".

6 травня спеціалізовані НУО провели акції протесту проти дискримінації людей з фізичними або розумовими вадами. Як повідомив голова Центру реабілітації спинальників Іван Марусевич, держава не приділяла достатньої уваги проблемам осіб з особливими потребами і не створила для них "відповідних життєвих умов".

На думку активістів "Благодійного товариства допомоги інвалідам та особам із інтелектуальною недостатністю", влада не дотримувалася закону про психіатричну допомогу, який передбачає виділення квоти робочих місць для людей з вадами розумового розвитку. За словами члена Української асоціації психіатрів і Українсько-Американського бюро захисту прав людини Семена Глузмана, "психіатричні лікарні залишаються зоною ризику, де можна наразитися на небезпеку бути підданим катуванню та жорсткому ставленню; у багатьох психіатричних лікарнях продовжують практикувати застарілі й досить болісні методи лікування, відкинуті західними психіатрами ще 20--30 років тому; відсутність громадських наглядових рад при психіатричних закладах сприяє зловживанням з боку медичного персоналу. Українські суди відмовляються створювати прецеденти покарання лікарів та інших медичних працівників за посадові зловживання та позбавлення пацієнтів їхніх базових прав".

Серед депутатів Верховної Ради України - дві особи з обмеженими фізичними можливостями, один із яких є заступником голови Комітету Верховної Ради у справах пенсіонерів, ветеранів та інвалідів.

Національні/ расові/етнічні меншини

Утиски расових меншин залишалися помітною проблемою. Міліція систематично затримувала без жодних на те підстав темношкірих осіб для перевірки документів, хоч у людей із світлішим кольором шкіри документи перевіряли рідко. Хоча влада, коли її увагу привертала до подібних інцидентів, притягала винних до дисциплінарної відповідальності, така практика залишалася типовою. У грудні Харківська правозахисна група розмістила на своєму веб-сайті інформацію про численні скарги, отримані нею від іноземних студентів, котрі стали об'єктами расово вмотивованих цькувань і насильства. Група зазначала, що найбільшою перешкодою до розслідування подібних інцидентів і покарання винних було побоювання потерпілих та свідків звертатися до міліції. Міжнародна амністія стверджувала, що прояви расової нетерпимості й ксенофобії в Україні почастішали під впливом скінхедів і неонацистів у Росії, а також українських неонацистських організацій на зразок Націонал-патріотичної партії, Братства та молодіжної громадської організації "Національний альянс". За даними МВС, протягом року міліція порушила 175 кримінальних справ, у яких фігурують громадяни інших країн, причому 26 із них - за фактами протиправних дій щодо іноземців. Лише в одному випадку, коли йшлося про вбивство нігерійця у Києві, правоохоронці розглядали ксенофобію як можливий мотив злочину. Група скінхедів 25 жовтня вбила громадянина Нігерії на ім'я Куноуна Мієві Годноуза, який жив в Україні протягом 25 років. Прокурор Дарницького району Києва розпочав кримінальне слідство, внаслідок якого було затримано трьох підозрюваних. На кінець року звинувачень проти них не винесено. Було багато повідомлень про расово вмотивовану агресію скінхедів по відношенню до вихідців з країн Азії та Африки.

31 жовтня група невідомих молодиків побила іранську студентку одного з вищих навчальних закладів Полтави. Кілька правозахисних організацій, у тому числі Харківська правозахисна група та Міжнародна амністія, вважають цей випадок прикладом зростання етнічно вмотивованого насильства.

28 грудня у Києві студент з Гамбії Ламін Джарджу помер від численних ножових поранень. ЗМІ та місцева гамбійська громада висловили переконання, що цей напад був расово вмотивованим. Триває розслідування, однак не було повідомлень про арешти.

Представники груп меншин стверджували, що чиновники міліції зазвичай ігнорували, а інколи потурали актам насильства, спрямованим проти них. У грудні 2005 року група з 15--20 молодиків у військовій уніформі та з білими шарфами побила в Києві двох вихідців із Ірану. Розслідування цього інциденту не призвело до арештів. ОБСЄ повідомляла, що в Україні бракує ефективних правових засобів боротьби з расизмом і ксенофобією, оскільки чинне законодавство передбачає дуже високий ступінь доведення умисних дій, спрямованих на розпалювання ворожнечі за етнічною ознакою. Відтак, прокурори порушували кримінальні справи за фактами проявів расизму, кваліфікуючи такі дії як хуліганство чи інші види провин, які легше довести.

За деякими оцінками, в Україні живе 400 тисяч ромського населення. Найбільше їх у Закарпатській, Одеській, Миколаївській та Київській областях.

Протягом року тривали нападки міліції на представників ромської меншини і застосування насильства щодо останніх. 19 травня на Закарпатті міліціонери заарештували рома і, не пояснивши його провини, жорстко

побили чоловіка, супроводжуючи знущання принизливими висловлюваннями стосовно його етнічного походження, після чого відібрали у нього майже 3 тисячі доларів США (15 тисяч гривень).

Ромське населення відчувало відверто вороже ставлення суспільства. Опитування засвідчили найвищий рівень суспільної нетерпимості щодо ромів, порівняно з іншими етнічними групами. 19 червня "Європейський центр з прав циган" (ЄЦ ЗПЦ) подав звіт у Комітет ООН з питань расової дискримінації, в якому констатував зростаючий рівень дискримінації щодо ромських громад. Зокрема, ЄЦ ЗПЦ повідомляв про випадки, коли ромським дітям відмовляли в прийомі до школи. Так, наприклад, в одній із шкіл Одеської області вдалися до сегрегації, ізолювавши 19 ромських дітей від інших учнів у будівлі, розташованій на віддалі від головного, новішого, шкільного корпусу. Всіх їх, незалежно від віку, зібрали в одне приміщення, де з ними проводив заняття один учитель. У багатьох місцевостях країни злидні часто змушували ромів забирати дітей зі шкіл і долучати їх до роботи задля поповнення сімейного бюджету. Надходило багато повідомлень, що ромів виганяють з їхніх помешкань, висаджують з громадського транспорту і не впускають до крамниць, а також відмовляють надавати їм медичну допомогу і громадські послуги.

У жовтні ЄЦ ЗПЦ поскаржився у Комітет ООН з прав людини на насильство щодо ромського населення в Україні, їхнє вибіркоче та етнічно вмотивоване переслідування правоохоронними органами, соціальну дискримінацію і труднощі з працевлаштуванням, а також практичну відсутність необхідних даних про представників цієї групи, аби вони могли користуватися соціальними послугами і гарантіями. УГС повідомляла, що листи зі скаргами на утиск прав ромів місцева влада часто ігнорувала.

Конституція України гарантує "вільний розвиток, використання і захист російської мови та інших мов національних меншин в Україні". Незважаючи на це, під час і відразу після березневих парламентських виборів статус російської мови опинився у центрі уваги. Місцеві органи влади багатьох районів і областей, де переважає російськомовне населення, вирішили надати російській мові офіційного статусу. Проросійські організації та політичні партії на Сході та на Півдні України та в Криму нарікали на розширення сфери використання української мови у школах, ЗМІ та судах. Вони стверджували, що російськомовні діти потрапляють у нерівні умови при вступі до вищих навчальних закладів, оскільки всі абітурієнти мають складати іспити з української мови. За статистичними даними Міністерства освіти, у 1500 школах України викладання проводили російською мовою. Крім того, діяло 550 двомовних загальноосвітніх шкіл - російсько-українських та російсько-кримськотатарських. Понад 27 тисяч школярів навчалися румунською, близько 20 тисяч - угорською, 6 тисяч - кримськотатарською, 1,4 тисячі - польською мовами.

21 грудня депутат Луганської міської ради від Партії регіонів Арсен Клінчаєв ударив Сергія Мельничука після дебатів, які транслювало у прямому ефірі місцеве телебачення. Як стверджує Мельничук, Клінчаєв сказав йому, що він може забиратися з Луганська, якщо йому не до вподоби розмовляти російською. Мельничук, студент Інституту історії та права Східноукраїнського національного університету в Луганську, у листопаді виграв судовий позов проти університету, вимагаючи, щоб йому було забезпечено навчання українською мовою.

Етнічні українці та кримські татари небезпідставно скаржилися на дискримінацію з боку російської більшості в Криму й закликали надати українській і кримськотатарській мовам такого самого статусу, яким користується на півострові російська мова. Кримськотатарські лідери вимагали внести зміни до виборчого законодавства, щоб розширити їхнє представництво в законодавчих органах Криму (див. розділ 3).

Лідери кримських татар нарікали, що члени їхніх громад, які повернулися в Україну після кількох десятиріч примусового вигнання, не мають належної підтримки в облаштуванні. Татарам, які поверталися, влада виділяла ділянки землі лише у глибині півострова, а не на жаданому для них південному узбережжі, звідки за словами кримських татар їх примусово виселили під час Другої світової війни. Складна процедура набуття громадянства, яку в 2001 році дещо спростили, скасувавши вимогу щодо п'ятирічного терміну проживання в Україні, завадила багатьом репатріантам взяти участь у виборах і справедливій приватизації землі та державної власності в 1990х. З початку приватизації земля подорожчала настільки, що стала недоступною для більшості татар. Протягом року мали місце 8200 акцій протесту кримських татар, пов'язаних із земельним питанням, тоді як у 2005 році їх було 2500. Татари робили заяви щодо дискримінації з боку кримських високопосадовців (майже суцільно етнічних росіян), які позбавляли представників цієї етнічної групи можливості працювати в місцевих органах влади. Вони зазначали, що пропагандистські кампанії, особливо ті, що їх проводять російські козаки, розпалювали ворожнечу по відношенню до кримськотатарської громади серед інших мешканців Криму.

На мітингу, що відбувся 14 жовтня у центрі Києва, лідер прогресивних соціалістів Наталя Вітренко розпалювала етнічну ворожнечу, підбурюючи етнічних росіян Криму проти татар.

Кримські татари живуть у 300 населених пунктах півострова. Інфраструктура деяких із яких залишається недорозвинутою: лише 90% з них електрифіковані, у 70% є водогін і 25% мають дороги з твердим покриттям. У травні Кабінет Міністрів затвердив програму, якою протягом наступних 5 років передбачено виділити 130 мільйонів доларів США (675 мільйонів гривень) на потреби облаштування та інтеграції у суспільство кримськотатарського населення та інших етнічних груп, зокрема на спорудження або купівлю житла. Ця програма містить і положення про заходи з повернення надбавь культурної спадщини кримських татар, вивезених з країни під час депортації, та розвиток електронних ЗМІ, які транслюють передачі мовами етнічних груп.

Президент Ющенко 22 травня заснував раду з питань етнонаціональної політики у складі 28 осіб, до якої увійшли представники влади та лідери НУО.

Русини продовжували наполягати на офіційному визнанні їх окремою етнічною групою, зауважуючи, що уряди сусідніх з Україною держав зробили визнають їх як меншину. Станом на 26 вересня у Закарпатській області діяло 26 недільних русинських шкіл, де за сприяння Світової ради русинів викладали їхню мову, літературу та історію.

Інші прояви соціальних утисків і дискримінації

Міжнародні правозахисні організації піддавали критиці дискримінацію ВІЛ-інфікованих і хворих на СНІД та недоступність медичної допомоги. Проблему загострювала та обставина, що міліція часто жорстко поводить з наркоманами та робітниками секс-індустрії. Незважаючи на те, що національне законодавство зі СНІДу, яке часто вважають зразком для цілого регіону, передбачає захист прав ВІЛ-інфікованих і хворих, його виконання відбувалося мляво. ВІЛ-інфіковані та хворі на СНІД були об'єктами наруги на робочих місцях, і їх звільняли з роботи без жодних законних підстав. Вони зазнавали цькування з боку працівників міліції, прокуратури і судових органів; їх також піддавали соціальній ізоляції та стигматизації у суспільстві.

Найбільша в Україні НУО, що захищає права геїв і лесбійок, "Наш мір" 17 травня, у "міжнародний день протидії гомофобії", провела перед будівлею Коледжу економіки та права МАУП мітинг на знак протесту проти відрахування з цього навчального закладу студента-гомосексуаліста у березні 2005 році.

У вересні близько 100 осіб взяло участь у марші проти гомосексуалізму. Вони несли плакати з гаслами: "Гомодиктатура не пройде; політики, захистіть наші сім'ї!".

Підбурювання до актів дискримінації

У кількох державних виданнях представників ромської громади було змальовано як злочинців. 24 березня газета "Сельській час", співзасновником і видавцем якої є Міністерство аграрної політики, опублікувала статтю під заголовком "Остерігайтеся продавців наркотиків". У ній ромів безпосередньо асоціювали з поширенням наркотиків. Конгрес Рومن України звертав увагу і на підручник для четвертого класу загальноосвітньої школи "Основи здоров'я", рекомендований Міністерством освіти і виданий у 2004 році. У ньому пояснюється, як повинні себе поводити діти при появі незнайомих під дверима їхнього будинку. На малюнку до тексту зображено білого українського хлопчика, який бачить крізь шпарину замка смагляву дівчинку, а неподалік у тіні зловісно причаїлася дебела жінка типового "ромського" вигляду - у хустці, з кільцями у вухах та у барвистій сукні.

Члени Меджлісу та деякі кримські правозахисні групи критикували кримську владу за дозвіл на використання у школах підручників, які містять історично некоректні й провокаційні тези про татар-мусульман. При цьому правозахисники особливо часто вказували на популярний підручник Віктора Мисана "Нариси з історії України" для учнів п'ятого класу, що містить понад 20 фрагментів, де мусульмани згадуються у відразливому контексті. Зокрема, у ньому пишеться, що татарські діти буцімто часто використовували "літніх і німецьких українських бранців як живі мішені, вправляючись у стрільбі з лука та на шаблях". Підручник для 8 класу "Історія України. XVI--XVIII сторіччя", автором якого є А.К. Швидько, також змальовував мусульман у негативному світлі. В ньому, зокрема, помилково стверджується, що "не було такого року, щоб татари не нападали на Україну, палили її села та міста, вбивали і брали у полон її людей". Одна з найбільших кримських правозахисних груп

відзначила, що така дезінформація створює у молоді враження, що "татари несуть лихо Україні і що вбивати та грабувати їх - то благородна справа".

Розділ 6. Права найманих робітників

а. Право на об'єднання у профспілки

Закон гарантує громадянам право на участь у професійних спілках з метою захисту своїх трудових і соціально-економічних прав та інтересів, і це право влада загалом поважала. Великі компанії та деякі чиновники місцевого рівня часом перешкоджали утворенню профспілок.

За законом, усі профспілки мають рівний статус, і для утворення профспілки не потрібен попередній дозвіл влади. Однак об'єднання, що входять до Федерації профспілок України (ФПУ), яка успадкувала майно від офіційних профспілок радянської доби та підтримує тісні зв'язки з владою, мали переваги під час організацій профспілкових заходів.

Для повноцінного функціонування профспілки необхідно мати свідоцтво про реєстрацію як юридичної особи. Профспілки повідомляли, що процедура реєстрації була надзвичайно обтяжливою. Серед її вимог - відвідування до 10 різних представництв, подання великої кількості паперів, а також сплата ряду зборів.

Щоб отримати статус всеукраїнської, профспілки необхідно мати представництво в більшості адміністративно-територіальних одиниць або більшості з тих адміністративно-територіальних одиниць, де розташовані підприємства, установи або організації певної галузі. Статус всеукраїнської дає змогу профспілки вести переговори і підписувати угоди безпосередньо з міністрами, а також спілкуватися на офіційному рівні з Кабінетом Міністрів і Президентом України. Закон передбачає невторчання органів влади у діяльність цих організацій, які мають право об'єднуватися у федерації та входити до них на добровільних засадах. В Україні існували як "офіційні", так і "незалежні" профспілки.

Зареєстровано усі відділення ФПУ, а також кілька нових незалежних об'єднань. Незважаючи на те, що ФПУ часто узгоджує свої дії з владою, з деяких трудових питань вона функціонувала незалежно і відстоювала право найманих робітників на страйки. ФПУ підтримала протест деяких категорій працівників з приводу невиплати заробітної платні, проте більшість її відділень тісно співпрацювали з керівництвом. Управлінський персонал підприємств мав право на вільний вступ до ФПУ. Керівництво ФПУ очолювало Всеукраїнську партію трудящих.

Незалежні профспілки слугували альтернативою офіційним у багатьох галузях економіки. На 1 вересня в Україні діяло 111 зареєстрованих Міністерством юстиції профспілок: 44 всеукраїнські галузеві філії ФПУ та 67 об'єднань, не пов'язаних із ФПУ. Згідно з даними Конфедерації вільних профспілок України (КВПУ), у вересні до неї входило лише 7 зареєстрованих Міністерством юстиції всеукраїнських організацій, які об'єднували 242 тисячі чоловік. Точної статистики немає, але за деякими підрахунками членами незалежних профспілок було приблизно 2,3 мільйона трудящих (у 2002 році їх було 3 мільйони), а членами філій ФПУ - 11,2 мільйона (у 2002 році кількість останніх становила 14,5 мільйона). Ці цифри, ймовірно, перебільшені, і ФПУ вважає, що насправді діяло лише 75% офіційно зареєстрованих її філій.

Незалежним профспілкам, як і раніше, відмовляли у частці майна радянських профспілок, які володіли велетенськими матеріальними і фінансовими ресурсами. Серед них - фонд соціального страхування. Переважну більшість місць у керівних органах цього спадку радянської епохи становили представники профспілок-філій ФПУ, отримуючи перевагу, якої не могли запропонувати незалежні профспілки. Протягом року ФПУ не зробила істотного поступу у переговорах щодо розподілу цих матеріальних і фінансових ресурсів. Лідери незалежних профспілок стверджували, що ФПУ розпродала за заниженими цінами деякі з активів, що залишилися у спадок від радянських часів, аби унеможливити їх розподіл у майбутньому.

Лідери незалежних профспілок скаржилися, що органи влади намагалися вплинути на голоси членів профспілок, а також вимагали від їхнього керівництва звітів про профспілкову діяльність. Вони відзначали, що після формування влітку Уряду Януковича, тиск на членів незалежних профспілок, яких часто сприймали за політичних союзників опозиції, помітно посилювався. У вересні КВПУ повідомила про 14 окремих випадків, коли керівники підприємств відмовлялися визнавати новосформовані осередки незалежних профспілок і усували їх від участі у веденні колективних переговорів. КВПУ нарікала, що при цьому роботодавці разом з лідерами філій ФПУ у більшості цих випадків чинили тиск на незалежні профспілки, спонукаючи їх до саморозпуску.

Робітники часом скаржилися на керівництво підприємств та установ, яке примушувало їх виконувати додаткові обсяги робіт без належної винагороди за те, що вони увійшли до незалежних профспілок, і погрожувало їм звільненням у випадку їхньої відмови припинити членство у них. У двох випадках лідери незалежних профспілок повідомили, що стали жертвами фізичних нападів, які були елементом загальної кампанії залякування з боку представників керівництва. У ще одному випадку один із районних судів Маріуполя, посилаючись на те, що справа не належить до його юрисдикції, відмовився винести ухвалу за скаргою незалежної профспілки Маріупольського та Херсонського портів.

Лідери незалежної профспілки нафтопереробного заводу "Линік" у Луганській області скаржилися на переслідування з боку СБУ, що почалося після проведеного 14 травня семінару з місцевими представниками Американського центру міжнародної солідарності праці (філією Американської федерації праці та Конгресу промислових організацій). Профспілкові лідери розповіли, що співробітники СБУ допитували їх про співпрацю з Центром солідарності та КВПУ і переконували припинити її, а потім вдерлися до їхніх офісів. Керівники трьох незалежних шахтарських профспілок Червонограда поскаржилися, що 28 серпня співробітники МВС обшукали їхні офіси і вилучили документи, у тому числі заяви гірників про вступ до профспілки. Вони стверджували, що Генеральна прокуратура дала дозвіл на обшук, порушивши Конституцію України.

б. Право на організацію профспілкових заходів та ведення колективних переговорів

Закон дозволяє профспілкам організовувати заходи та брати участь у веденні колективних переговорів, однак вони не завжди могли реалізувати ці права на практиці. У країні немає спеціальних економічних зон, оскільки їх було скасовано владою у березні 2005 році.

Законодавством передбачено створення змішаних комісій за участю представників найманих робітників і адміністрації для вирішення питань, що стосуються зарплати, умов праці та прав і обов'язків керівництва підприємств. Хоча закон дає право на ведення колективних переговорів, перекриття сфер відповідальності часто стримувало цей процес; спосіб, у який застосовувалося положення в законі про ведення колективних переговорів, часто перешкодив укладанню колективних угод незалежними профспілками, ставлячи їх у менш сприятливе становище, порівняно з офіційними (філіями ФПУ). За результатами дослідження Світового банку за листопад 2005 року, в офіційному секторі економіки колективними договорами та угодами було охоплено 90% членів профспілок. Як правило, робітників ніхто не ставив до відома, що вони не зобов'язані вступати до офіційної профспілки. Припинення членства в офіційній профспілці й перехід до незалежної часто супроводжувалися бюрократичною тяганиною і зазвичай не заохочувалися адміністрацією. Закон дозволяє легко усунути незалежну профспілку від процесу укладання колективної угоди на рівні підприємства. Згідно закону, якщо кілька профспілок, що діють на підприємстві, не змогли домовитись про спільне представництво, в ході процесу ведення колективних переговорів найманих робітників представляє найбільша профспілка, тобто ФПУ.

Для врегулювання трудових спорів Законом передбачено створення Національної служби посередництва і примирення. Згідно з офіційною статистикою, за перші 8 місяців звітного року ця служба владнала 71 з 214 розглянутих нею трудових спорів.

Закон встановлює право на страйк з метою захисту економічних та соціальних інтересів, але страйки не повинні підривати національну безпеку, здоров'я громадян чи права і свободи інших. Влада в цілому шанує поважала це право. Це право не поширюється на працівників Генеральної прокуратури, суду, військовослужбовців Збройних Сил, співробітників Служби безпеки та правоохоронних органів, державних службовців, а також на працівників транспортної галузі. Працівникам галузей, яких стосуються наведені обмеження, за участь у страйку загрожує позбавлення волі терміном до 3 років.

в. Заборона примусової чи підневільної праці

Закон забороняє примусову працю, у тому числі експлуатацію дітей, однак були повідомлення, які свідчать, що така практика мала місце (див. розділи 5 і 6.г).

ЗМІ повідомляли про випадки залучення військовослужбовців, які проходили альтернативну службу, до ремонту і будівництва приватних будинків для військових чи державних чиновників.

В'язні Полицької виправної колонії № 76 під час протестів 24 серпня серед іншого скаржилися на те, що їх примушують працювати на приватні компанії без справедливої матеріальної компенсації.

г. Заборона дитячої праці та мінімальний вік працездатності

Закон захищає дітей від експлуатації на робочому місці, однак держава не завжди ефективно сприяла виконанню цього положення. Мінімальний вік працездатності для більшості напрямків економіки, встановлений в законі, становить 16 років, але у деяких нешкідливих галузях промисловості підприємства можуть звертатися до влади по дозвіл на залучення до робіт дітей віком від 15 років за згоди їхніх батьків. Дітям віком 14 років дозволяється працювати на законних підставах за згодою одного з батьків у соціальних сферах, таких як будинки сиріт, лікарні, догляд за людьми похилого віку, та в сільському господарстві.

Державний департамент нагляду за додержанням законодавства про працю, який входить до структури Міністерства праці та соціальної політики, відповідає за виконання законів щодо дитячої праці, і робив це загалом ефективно. Проте були випадки, коли діти, котрі не досягли мінімального віку працездатності, працювали у тіншовому секторі. Поправка до Закону про охорону дитинства, прийнята у лютому, забороняє незаконну торгівлю дітьми та працю дітей у шкідливих умовах.

Дитяча праця у сільському господарстві та контрабанда дітей з метою використання на примусових роботах і сексуальної експлуатації становили серйозні проблеми (див. розділ 5). В Україні існувало, хоч і не набуло значного поширення, таке явище, як дитяче жебрацтво. За даними МОП та Федерації роботодавців України, понад 456 тисяч українських дітей віком від 9 до 14 років задіяні у тіншовому секторі економіки, зокрема: вуличному жебрацтві, у секс-індустрії та на нелегальних вугільних копальнях. Відповідальність за дотримання законів, які регламентують використання дитячої праці в офіційному секторі економіки, покладено на Департамент нагляду за додержанням законодавства про працю та Державну службу зайнятості. Департамент у справах неповнолітніх і міліція відповідають за встановлення дітей, які зазнають найгірших форм експлуатації у тіншовому секторі.

Заходи, вживані правоохоронцями протягом року, часто виявлялися неефективними і не запобігали правопорушенням. Міжнародна Програма з викорінення найгірших форм дитячої праці (МОП-ІПЕК) виконувала регіональний проект щодо боротьби з використанням дитячої праці та незаконною торгівлею дітьми, включно з дитячою безпритульністю та іншими "групами ризику" дітей.

г. Прийнятні умови праці

Наприкінці року Уряд підвищив мінімальну заробітну плату до 80 доларів США (400 гривень). Однак мінімальна заробітна плата не забезпечувала задовільного рівня життя робітника та його сім'ї. Державна інспекція охорони праці відповідає за дотримання вимог щодо виплати мінімальної заробітної плати, однак вона не була в змозі проконтролювати всіх роботодавців. Багато робітників, особливо у тіншовому секторі, отримували платню, набагато нижчу за мінімальну.

З початку року заборгованість із заробітної плати зросла приблизно на 14% і на 1 серпня становила 218 мільйонів доларів США (1,1 мільярда гривень), що дорівнювало майже 8.4% загального обсягу зарплат. Більша частина заборгованості із заробітної плати припадала на державні промислові підприємства та сільське господарство. Заборгованість із заробітної плати була найвищою у Донецькій (55 мільйонів доларів, або 277 мільйонів гривень), Луганській (23 мільйони доларів, або 113,2 мільйона гривень), Дніпропетровській (12 мільйонів доларів, або 65,1 мільйона гривень) областях та у Криму (10 мільйонів доларів, або 50 мільйонів гривень). За оцінками ФПУ, 430 тисяч найманих робітників, близько половини з яких зайнято у державному секторі економіки, не отримували заробітну плату вчасно. З цього приводу ФПУ офіційно подала скаргу до МОП, намагаючись змусити державу виплатити борги по заробітній платі.

Закон визначає 40-годинний робочий тиждень, 24 години відпочинку кожного робочого тижня і оплачувану відпустку тривалістю щонайменше 24 дні на рік. Застій у деяких галузях економіки призвів до істотного скорочення робочого тижня для деяких категорій робітників. Законом передбачено подвійну оплату понаднормової роботи, а також встановлено дозволений обсяг понаднормових годин. Однак норми, що регламентують тривалість відпочинку, максимальну тривалість робочого часу і понаднормові години, не завжди ефективно виконувалися на практиці.

Хоча закон містить вимоги щодо охорони праці та дотримання техніки безпеки, на практиці вони часто ігнорувалися. Особливо на нелегальних вугільних шахтах, пов'язаних з організованими злочинними угрупованнями і корумпованим керівництвом, умови праці були вкрай небезпечні. Через недбалі умови праці та застаріле обладнання багато людей зазнали травм на роботі. За перші 6 місяців звітного року було

zareєстровано 9050 нещасних випадків на виробництві, внаслідок яких загинуло 437 осіб. У вугледобувній галузі протягом першого півріччя 3383 шахтарі отримали тілесні ушкодження і 78 загинуло.

За оцінками фахівців вугільної галузі, у 2005 році на кожен мільйон тонн видобутого вугілля припадало приблизно двоє загиблих шахтарів (у 2004 році цей показник становив 2,57). Ця тенденція передусім була зумовлена підвищенням вимог до дотримання техніки безпеки, однак смертність на шахтах залишалася ще досить високою. У травні 2005 року Уряд затвердив програму розвитку вугледобувної галузі, а також створив робочу групу для аналізу становища у вугільному та металургійному секторах, однак ці заходи не призвели до істотного покращення здоров'я та підвищення безпеки на шахтах.

Уряд Януковича 15 серпня відновив діяльність Державного комітету з промислової безпеки, охорони праці та гірничого нагляду. Цей комітет було скасовано у квітні 2005 року, а його функції передано Міністерству надзвичайних ситуацій. Комітет знову виконуватиме роль головного органу з нагляду за безпекою на шахтах.

Закон гарантує робітникам право не виконувати роботу без ризику втратити робоче місце, якщо умови праці не відповідають вимогам техніки безпеки. Проте незалежні профспілки стверджували, що обстоювання робітниками цього права на практиці закінчується гонінням з боку адміністрації, а то й звільненням з роботи.

[Сторінка Доповіді про права людини на веб-сайті Держдепартаменту США](#)